

ЙОГАНН ВОЛЬФГАНГ ГЕТЕ

ЕГМОНТ

*ТРАГЕДІЯ
НА 5 ДІЙ*

*Переклад з німецької
ІРИНИ СТЕШЕНКО*

*Державне видавництво
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
Київ - 1957*

Переклад здійснено за виданням:
Goethes Sämtliche Werke. Dritter Band.
Stuttgart, 1885.

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Маргарита Пармська, дочка Карла
П'ятого, регентка Нідерландів
Граф Егмонт, принц Гаврський
Вільгельм Оранський
Герцог Альба
Фердінанд, його позашлюбний син
Мак'явель, радник регентки
Ріхард, Егмонтів секретар
Сільва }
Гомес } прибічники герцога Альба
Клерхен, Егмонтова кохана
Її мати
Бракенбург, молодий городянин
Зьост, крамар }
Єттер, кравець } бруссельські городяни
Тесляр }
Миловар }
Буйк, солдат з Егмонтового війська
Руйзум, глухий інвалід
Фанзен, писар

Народ, почет, варта й інші

Дія відбувається в Брюсселі.

ДІЯ ПЕРША
СТРІЛЬБИЩЕ.

Солдати й городяни з арбалетами.

Еттер, брюссельський городянин, кравець, виходить наперед і напинає тязиву арбалета. Зьост, брюссельський городянин, дрібний крамар.

Зьост. Ну, стріляйте ж, та й по всій справі! Однаково не візьмете ви наді мною гору! Три чорні круги прострелив,— та вам такого зроду не зробити! Отже, цього року я буду переможцем.

Еттер. Переможцем, ще й королем змагання до того ж. Хто ж то змагатиметься з вами? Та зате ж і грошеняток на гульню доведеться вам добути з гамана удвоє більше; за свою вправність маєте платити як слід.

Буйк, голландець, солдат з Егмонтового війська.

Буйк. Еттер, я купую ваш постріл, ділю з вами виграш, частую всіх: я так давно вже тут і мушу відплатити всім за гостин-

ність. Коли ж не влучу — вважатиметься, що то стріляли ви.

Зьост. Мені не слід було б давати на те своєї згоди: адже ж, певна річ, я на цьому втрачаю. А проте, Буйк, *гаразд — я згодний.

Буйк (*стріляє*). Ну, опудало, мое вам шанування! Раз! Два! Три! Чотири!

Зьост. Чотири круги? Перемога ваша!

Всі. Хай живе пан король, віват! І ще раз віват!

Буйк. Дякую вам, панове. Я не заслужив! Дякую за честь.

Єттер. За неї дякуйте собі самому.

Руйзум, фрісландець, глухий інвалід.

Руйзум. Ось що я вам скажу!

Зьост. Як ся маєш, старий?

Руйзум. Ось що я вам скажу! Він стріляє, як його господар, він стріляє, як Егмонт.

Буйк. Проти нього я — ніщо. Він так у ціль влучає, як ніхто в світі. І не тільки тоді, коли йому щастить або коли буває він в ударі; ні! Як візьме в руки арбалета, то так у чорне коло і влучить. Я навчився в нього. Та й що б ото за солдат був, коли б, служачи йому, нічого в нього не навчився! Однак не треба забувати, панове! Король мусить дбати за своїх підданців; отже, на королівський рахунок, — вина сюди, вина!

Єттер. В нас так заведено, щоб кожен...

Буйк. Я не тутешній, та ще й король, і через те не визнаю ваших законів та звичаїв.

Еттер. Ого, ти ще крутішу вдачу маєш, ніж сам король іспанський; той принаймні не ламав їх до цього часу.

Руйзум. Що?

Зьост (*голосно*). Він хоче сам нас частувати; він не хоче, щоб ми поділили витрати поміж себе рівно, а щоб король лише удвоє більше заплатив.

Руйзум. Нехай робить як знає! Тільки, щоб це було перший і останній раз. То і в господаря його такий звичай — бути щедрим і не зазіхати на чужі кишені.

Приносять вино.

Всі. За здоров'я його величності! Віват!

Еттер (*до Буйка*). Тобто — це до вас, ваша величність.

Буйк. Дякую від щирого серця, коли вже так у вас заведено.

Зьост. Атож! Бо за здоров'я нашої іспанської величності ніхто з нідерландців не питиме від щирого серця.

Руйзум. Кого це?

Зьост (*голосно*). Філіппа Другого, короля іспанського.

Руйзум. Нашого найласкавішого короля й володаря! Пошли йому, господи, многі літа.

Зьост. Хіба його батько, Карл П'ятий, не був вам більше до серця?

Руйзум. Упокой, господи, його душу! Ото був державець! Рука його простягалася над цілим світом, а сам він був підпорою для всіх; бувало як здибається він з то-

бою, то привітається, як сусід із сусідом; а як ти, бува, сторопієш, то вмів він так обхідливо... Ну, та ви розумієте мене... А виходив він чи верхи виїздив, на етикет не зважаючи і майже без почту. Ой, та й плакали ж ми всі, коли він урядове стерно в нас отут передав своєму синові... А цей... Хочу я сказати... Та ви мене розумієте,— а цей уже зовсім інший, цей такий величний, що де вже там.

Е т т е р. Цей, коли тут був, то не показувався народові інакше, як з пишним почтом та в королівських шатах. Кажуть люди, що він небалакучий.

З ь о с т. Не такого державця треба нам, нідерландцям. Наші володарі повинні мати веселу вдачу та щире серце, як і ми: сам живи та й іншим жити дай! Ми не попустимо, щоб зневажали нас та ще й гнобили, хоч ми собі й простаки добродушні.

Е т т е р. Король наш був би, гадаю я, ласкавим володарем, коли б він мав кращих порадників.

З ь о с т. Ні, ні! Він не прихильний до нас, нідерландців, не лежить його серце до народу; він нас не любить, то за що ж і нам його любити? Чому весь люд до графа Егмонта так привернувся серцем? Чому всі ми ладні носити його на руках? Бо ж по ньому знати, що він до нас із дорогою душею; бо веселість, вільнолюбство, доброзичливість так і світяться в його очах; бо він ладен поділитися всім, що має, не тільки з нужденним, ба навіть і з тим, хто не бідує. Хай живе граф Егмонт! Буйк, ви перший

маєте випити за його здоров'я! То підносьте ж заздоровну чару на честь вашого господаря!

Б у й к. Від щирого серця: хай живе граф Егмонт!

Р у й з у м. За переможця при Сен-Кентені!

Б у й к. За гравелінського героя!

В с і. Віват!

Р у й з у м. Під Сен-Кентеном була моя остання січа. Я вже насилу волочив ноги, насилу тяг мою важку аркебузу. А таки встиг ще раз вчистити французам, та й мені самому на прощання куля подряпала праву ногу.

Б у й к. Гравелін! Друзі мої! Та й було ж там жарко! Честь перемоги належить тільки нам. Чи ж не пустили тоді валлонські собаки під вогонь і меч майже всю Фландрію? Та зате ж і ми полатали їм добре боки! Їхні старі, завзяті солдати' довго трималися, але ми рвалися вперед, і жарили з аркебуз, і били й рубали так, що добре нам'яли їм мармизи і, зрештою, таки прорвали їхні бойові лави. Аж ось — під Егмонтом упав забитий кінь і довелось нам битися урозсип: солдат проти солдата, кінь проти коня, купка проти купки — на широкій піщаній рівнині над самісіньким морем. Враз, несподівано, наче з неба, з гирла ріки — бах, бах! — почало гатити з гармат по французам. То був англійський флот, що випадково проходив тут з Дюнкірхена, під начальством адмірала Маліна. Щоправда, допомогли вони нам не дуже, — підійти бо змогли до

нас лише на кораблях найдрібніших, та й то не вельми близько; ще й нам у тій колотнечі від них перепало... А все ж та поява їхня повернула справу нам на користь! Лави валлонців завагалися, а ми піднеслися душею. Ну й закрутилося тут. Торох! Бебех! Праворуч! Ліворуч! Кого повбивали, а кого й у воду загнали. Ті й почали тонути, насъорбавшись солоної води; ну, а ми, голландці, за ними — шубовсть! Нам до води не звикати, — плаваємо собі, як ті жаби; ще й у воді силу-силенну ворогів отих порубали, постріляли, як качок. А которі націлилися тікати, то тих баби попереїмали та сокирами й вилами упень потрощили. Довелось таки його валлонській величності простягти нам свою лапку і замиритися. І за мир оцей повинні ви дякувати нам, великому Егмонтові повинні ви скласти подяку!

Всі. Віват! Великому Егмонтові — віват!
І ще раз віват! І ще раз віват!

Еттер. От його б нам замість Маргарити Пармської на регента і настановили!

Зьост. Е ні! Правда лишається правдою! Я нікому не дозволю ганити Маргариту. Тепер моя черга. Хай живе наша володарка ласкава!

Всі. Хай живе здорова!

Зьост. Щоправда, чимало прехороших жінок дав цей королівський дім. Хай живе регентка наша!

Еттер. Розумна вона і знає міру в усьому, що вона робить; шкода тільки, що надто вже тим попам потурає. Тож з її причини зараз у нас аж на чотирнадцять епі-

скопських митр більше, ніж колись було. А навіщо вони? Мабуть, тільки на те, щоб приміщати чужоземців на добрі посади, що на них раніш обиралося тутешніх абатів,— чи не так? А ми повинні вірити, що зроблено те на підпору релігії. Аякже! Нам і трьох єпископів вистачало: і все велося як слід, звичайним порядком. А тепер кожен мусить показати, що він найпотрібніший; от і почалися в нас,— що не крок, то чвари й суперечки. І що більше воду колотять, то каламутнішою вона стає.

Всі п'ють.

Зь о с т. На те була королівська воля; тут регентка нічого не може змінити.

Є т т е р. Тепер нам уже й нових псалмів співати не вільно. А їх же так хороше скомпоновано у віршах, та й на голос вони такі милозвучні. То їх нам співати не вільно, а непристойних пісень — скільки хоч. А чому? В псалмах отих — ересь таїться, кажуть вони, і ще бозна-що. Та я сам співав їх; ще й не один раз; вигадки все те, нічого такого я в них не помітив.

Б у й к. А чому, дозвольте вас запитати, у себе в провінції ми співаємо всього, чого схочемо? Та тому, що за намісника в нас — граф Егмонт; він не звертає на все те ніякої уваги. В Генті, Іперні, по всенькій Фландрії кожне співає, чого йому заманеться. (*Голосно*). Що може бути безвиннішого за духовну пісню? Чи не так, старий?

Р у й з у м. Авжеж! То наче служба божа, таке повчальне...

Еттер. А вони торочать, що псалми оті скомпоновано не так як слід, не по-їхньому; та й небезпечно стало їх співати, то вже краще від них відмовитись. Слуги інквізиції шастають усюди і все помічають; скільки чесних людей вже лиха через них зазнало! Вчинити таке насильство над нашим сумлінням!.. Цього ще бракувало! Якщо мені не вільно робити, що заманеться,— нехай хоч не боронять думати й співати, що б я схотів.

Зьост. Інквізиція нічого не вдіє. Ми не іспанці і не дозволимо тиранити наше сумління. Час уже й дворянству, при нагоді, підрізати їй крила.

Еттер. Тяжка година! Що коли комусь із тих любих соколиків спаде на думку на мій дім налетіти, а я саме сиджу за роботою та мугикаю якогось французького псалма собі під ніс та й не думаю об тім нічого,— ні доброго, ані лихого; мугикаю, бо воно в мене у вухах бринить; то й досить — я вже еретик, і мене кидають до в'язниці. Або йду я по своїй землі та коло купки людей зупиняюся, що нового проповідника сбступили та й слухають, одного з тих, що заходять до нас із Німеччини; то й досить — я вже бунтар і ризикую головою своєю накласти. Чи чув хто з вас такого проповідника?

Зьост. Відважні люди! Недавно чув я одного; він проповідував у полі, й послухати його прийшло багато тисяч люду. То була зовсім інша страва, а не те, що ми звикли слухати від наших попів з кафедри, звідки

вони, барабанячи без перелишки, душать народ латиною. Той говорив від щирого серця, поясняв, як вони нас дотепер за носа водили та як нас у темряві неущтва тримають, та як нам доброї просвіти собі здобути... І все те доводив він текстами з біблії.

Еттер. Атож, тут щось та є. Я й сам те завжди говорив і думав про те багато. В мене воно давно вже в голові сидить.

Буйк. Недурно ж за ними народ хмарсю так і суне.

Зьост. Ще б пак! Адже ж від них можна багато хорошого почути, та ще й нового.

Еттер. Чи то ж який злочин?.. Нехай кожен проповідує по-своєму.

Буйк. Бадьоріться, панове! За балачками забуваєте ви про вино й про принца Оранського.

Еттер. Про нього забувати — не слід. То наш вірний захист: тільки-но про нього згадаєш, і враз думка майне, — за його плечима можна сховатися так, що тебе ніякий дідько не витягне звідти. Віват! Вільгельмові Оранському віват!

Всі. Віват! Віват!

Зьост. Ну, старий, час уже й тобі виголосити твоє заздоровне слово.

Руйзум. За старих солдатів! За всіх солдатів! Хай живе війна!

Буйк. Браво, старий! За всіх солдатів! Хай живе війна!

Еттер. Війна! Війна! Та чи ж знаєте ви, що ви накликаєте? Що оте слово так легко вам з язика злітає — це зрозуміло;

а от як воно на нашому братчикові тяжко відбивається, я й сказати не можу. Цілісінький рік слухати гуркіт барабанів; і тільки те й чути, як один загін сюди рушив, а туди — інший, як вони через пагорок перейшли та коло млина спинилися, скільки вони тут, а скільки там простояли, і як вони на ворога налягали, і як відбивали атаки, і як одні виграли бій, а другі програли, — та так, що зроду-звіку не добереш, хто там програв, а хто виграв. Або почуєш, як десь місто штурмом здобуто, як усіх чоловіків у ньому перебито та як то гірко сердешним жінкам та дітям невинним прийшлося. Вічний страх і скрута! Сидиш та й думаєш щохвилини: «Ось вони йдуть! Таке й нам буде!»

Зьост. Тим-то й треба, щоб кожний городянин умів володіти зброєю.

Єттер. А найпаче той, хто жінку й діти має. Проте я багато більше люблю слухати про солдатів, аніж їх бачити.

Буйк. Я можу взяти це на свій карб.

Єттер. Не про вас мова, земляче. Тільки після того, як ми спекались іспанських гарнізонів, зітхнули ми знову вільно.

Зьост. Тобі від них, мабуть, більше за всіх перепало?

Єттер. Не пхай носа до чужого тіста!

Зьост. Їх постій у твоєму домі обі-йшовся тобі недешево.

Єттер. Заткни пельку!

Зьост. Вони вигнали його з кухні, з льоху, з світлиці, з постелі.

Всі сміються.

Еттер. От йолоп!

Буйк. Мир, мир, панове! Чи то ж солдатів закликати городян до миру?.. Ну, коли ви слухати про нас не маєте ніякої охоти, то пиймо чару за ваше власне здоров'я, за здоров'я мирних городян!

Еттер. До цього ми завжди готові. За безпеку та спокій!

З'юст. За порядок та свободу!

Буйк. Славно! Тепер і ми вдоволені.

Цокаються і весело повторюють слова, але так, що один починає, другий підхоплює, третій закінчує, і виходить щось подібне до канону. Старий прислухається і, зрештою, теж приєднується до всіх.

Всі. Безпека та спокій! Порядок та свобода!

ПАЛАЦ РЕГЕНТКИ.

Маргарита Пармська в мисливському костюмі. Придворні. Пажі. Слуги.

Регентка. Відкликати полювання, я нині не поїду. Скажіть Мак'явелю, щоб він прийшов до мене.

Всі виходять.

Думка про ті жахливі події не дає мені спокою! Ніщо не може мене звеселити, ані розважити ніщо не може; все ті самі картини, ті самі турботи встають передо мною. Звичайно, король скаже, що все те — наслідки моєї доброї, моєї м'якої вдачі; а про-

те сумління моє підказує мені щохвилини, що я вчинила справедливо, що я вчинила добре. Невже ж мала я бурею гніву роздмухати це полум'я й перетворити його в лужежу? Я сподівалася, що як не дати йому розгорітися, воно само в собі погасне. Так, усе, що говорю я сама до себе, все, що я знаю — виправдує мене перед моїм власним сумлінням; але ж як поставиться до того мій брат? А втім,— чи ж можна відкидати, що зухвалість чужоземних проповідників щодень зростає? Вони зневажили нашу святиню, розпалили грубі інстинкти простолюду і стуманили йому голови. Нечисті, лихі люди затесалися до лав бунтівників, і вчинилися такі страшні діла, що про них і здумати не можна, щоб не здригнутися від жаху. І я повинна королівський двір про них докладно сповістити, якнайдокладніше і якнайшвидше, щоб не випредила мене та поголоска між народом, щоби не міг подумати король, що намагаються від нього потаїти щось іще страшніше. Я не бачу ніяких засобів,— ні суворих, ані м'яких,— щоб відвести лиху годину. О, що являємо собою ми, величні володарі, на хвилях людськості? Ми думкою малюємо собі, що ми пануємо над ними, а вони кидають нас свавільно — то вгору, то вниз, то в один бік, то в інший.

Входить Ма к'я в е л ь.

Регентка. Листи до короля готові?
Ма к'я в е л ь. За годину їх принесуть вам на підпис.

Регентка. Чи виклали ви в них усе докладно?

Мак'явель. Докладно й широко, як те любить король. Я починаю з розповіді про те, як спалахнуло в Сент-Омері іконоборське безумство. Як оскаженіла юрба, що запаслася дрючками, сокирами, молотками, драбинами та вірвовками, в супроводі певеликої кількості озброєних людей, силою вдирається в каплиці, у церкви й монастирі, розганяє всіх, що там молилися, висаджує замкнені ворота, перевертає все, що є навколо, руйнує вівтарі, розбиває статуї святих, псує усі ікони, словом,— трощить, ламає, топче усе священне і освячене, що тільки їй потрапиться до рук. Далі я розповідаю про те, як ця юрба дорогою зростає, як городяни Іперна самі відчинили їй браму. Як із нечуваною швидкістю сплюндрувала вона собор тамтешній, спалила всю єпископську бібліотеку. Розповідаю ще, як величезна маса люду, що її опанувало теж таке безумство, враз рушила на Менін, Комін, Фервіх та на Лілль, ніде не зустрічаючи ніякого опору і, зрештою, як майже по всій Фландрії в єдину мить поширилася і здійснилась та жахлива змова.

Регентка. Ах, який пекучий біль знєв огортає мені серце, коли ті події ще раз оживають у твоїм розповіданні! А до цього приєднується ще й страх, що лихо те буде поширюватися й зростати. Якої ви думки про те, Мак'явель?

Мак'явель. Даруйте мені, ваша високість, але ж думки мої такі химерні; хоч ви й були завжди вдоволені з моєї служби,

проте ви рідко слухали моїх порад. Не раз казали ви мені жартома: «Твої погляди сягають надто далеко, Мак'явель! Ти мав би істориком бути. А той, хто діє, мусить дбати про сучасне». А тимчасом — чи ж не казав я наперед про ті події? Чи ж я всього того не передбачив?

Регентка. Я теж багато чого передбачаю, але змінити того, що може статися, — не маю сили.

Мак'явель. Одне слово — проти тисячі: ви не задушите нового вчення. Дайте їм спокій, відділіть їх від правовірних католиків, дайте їм церкви, надайте їм громадянські права, обмеживши їх, — і ви відразу ж утихомирите бунтівників. Всі інші заходи даремні, — ви лиш зруйнуєте країну.

Регентка. Хіба ж забув ти, з якою огидою мій брат відкинув навіть запитання, — чи не можна поставитися до нового вчення толерантніш? Хіба ж не знаєш ти, що він у кожному листі загадує мені всіма засобами оберігати тут правдиву віру? Що ніколи не згодиться він купити ціною релігії спокій та згоду? Чи ж не сам він тримає в провінції шпionів, яких ми не знаємо, тримає їх для того, щоб вони розвідували й подавали йому звістку про тих, хто схиляється до нового вчення? Чи ж не сповіщав він нас, на превелике нам диво, що той чи інший з близьких до нас осіб таємно пристав до ересі? Чи ж він не вимагав від мене руки твердої і суворого порядку? І я маю бути поступливою та м'якою? Я маю радити йому, щоб він поставився поблажливо, щоб

був терплячий? Хіба ж не втрачу я назавжди після цього його довір'я, його віру в мене?

М а к' я в е л ь. Я знаю добре: король наказує, і його наміри вам відомі. Ви маєте відновити в країні мир та спокій такими заходами, які ще більше роздратують народ, які неминуче розпалять війну по всіх кінцях держави. Подумайте, що ви робите. Пошесть пішла по крамарях найбагатіших, по дворянству, народові, солдатах. Для чого так уперто відстоювати свої погляди, коли довкола нас усе міняється? О, коли б добрий геній подав Філіппові спасенну думку, що королю пристойніше правити підданцями двох різних віросповідань, ніж нищити одних за допомогою інших.

Р е г е н т к а. Щоб я ніколи більше не чула таких слів! Я знаю добре, що політика рідко дотримується правил вірності та чесності, що вона виганяє щирість, добрість та вибачливість із наших сердець. У справах світських це, на жаль, саме так; та чи ж годиться нам і з богом грати так, як граємо ми поміж себе? Чи ж можемо ми залишатися байдужими до нашого випробуваного вчення про віру, що за нього стільки людей віддали своє життя? Чи ж може статися так, щоб ми проміняли його на чужі, непевні, самим собі суперечні нові канони?

М а к' я в е л ь. Благаю вас,— не змінюйте, на підставі моїх слів, вашої доброї думки про мене!

Р е г е н т к а. Я знаю тебе і твою відданість, а разом з тим знаю я й те, що можна

залишитися чесною й розсудливою людиною, хоч і збиваючися часом з прямого, вірного шляху, який веде до спасіння душі. А є ще й інші люди, крім тебе, Мак'явель, яких я мушу і цінити й ганити водночас.

Мак'явель. Кого маєте ви на увазі?

Регентка. Я мушу признатися, що Егмонт глибоко засмутив мене сьогодні.

Мак'явель. Чим саме?

Регентка. Як звичайно, — своєю безтурботністю та легковажністю. Я дістала жахливу звістку саме в той час, коли у супроводі графа й мого почту виходила з церкви. Я не змогла приховати мого болю, я почала уголос ремствувати й нарікати і скрикнула, звертаючись до нього: «Дивіться, що коїться у вашій провінції! І ви це терпите, графе, — ви, на якого король у всьому здався?»

Мак'явель. І що ж відповів він?

Регентка. Наче мова йшла про дрібниці, про справу зовсім другорядну, — він сказав: «Аби тільки нідерландці заспокоїлися щодо своїх громадянських прав! А решта — легко владнається».

Мак'явель. А може, в його відповіді було більше правди, ніж розсудливості й благочестя. Яке ж може бути довір'я, коли нідерландець бачить, що йдеться тут більше про його майно, ніж про його добробут, ніж про спасіння його душі? Та чи ж не ласували нові єпископи більше ситими, поживними посадами, ніж дбали про людські душі? А вони до того ж майже всі чужоземці! Щоправда, — всі пости намісників держать тимчасом іще нідерландці, а проте —

чи ж не ясно для кожного, що іспанці аж горять з нетерпіння, зазіхаючи ще й на ті посади? Хіба ж не воліє народ, щоб ним керували, звичаєм рідної його країни, співвітчизники, а не чужинці, які перш за все прагнуть збагатитися в чужій країні коштом тамтешнього народу, які до всього прикладають чужу мірку і господарюють там без співчуття та неприхильно?

Регентка. Ти стаєш на бік ворогів?

Мак'явель. Серцем, звичайно, ні; проте хотілося б мені і розумом до краю на наших боці бути.

Регентка. На твою думку, виходить так, що я вчинила б добре, якби передала їм моє регентування; адже ж Егмонт і принц Оранський давно вже плекають надію посісти цю посаду. Колись були вони суперниками; тепер же об'єднались проти мене, тепер вони вже друзі, нерозділимі друзі.

Мак'явель. Небезпечна пара!

Регентка. Сказати правду,— я боюсь принца Оранського, і я боюсь за Егмонта. Принц Оранський замишляє щось лихе, він далеко заноситься думками, він потайний, начебто на все згодний, не заперечує ніколи, а проте, прикидаючися глибоко шанобливим, з великою обачністю він спритно робить все, чого б не захотів.

Мак'явель. А Егмонт, всупереч йому, йде вільно навпростець, немов йому належить цілий світ.

Регентка. Він тримає голову так високо, немов рука його величності й не простягається над ним.

М а к' я в е л ь. Очі всього народу звернено на нього і серця належать йому цілком.

Р е г е н т к а. Ніколи не пильнує він того, щоб відвести від себе підозри, немов ніхто не може зажадати від нього пояснень. І все ще носить ім'я Егмонта. Його тішить, коли його називають — «граф Егмонт», наче не хоче він того забути, що предки його колись володіли Гельдерном. Чому не іменує він себе принцем Гаврським, як те йому належить? Чому чинить він так? Чи не збирається він відновити свої згаслі права?

М а к' я в е л ь. Я вважаю його за вірного слугу короля.

Р е г е н т к а. Коли б він захотів, він міг би здобути собі ласку державця, замість того, щоб завдавати нам стільки прикростей без найменшої для себе користі. Його пишні свята, бенкети та учти згуртували й зв'язали дворянство міцніше, ніж найнебезпечніші таємні змови. Своїми заздоровними тостами він стуманує голови своїм гостям так, що вони їм ще й після того довго туманіють. Як часто жартівливими розмовами своїми збуджує він народ, і як дивувався простолюд на нові лівреї, на безглузді нашивки на одязі його слуг!

М а к' я в е л ь. Я переконаний, що те було зроблено без злого заміру.

Р е г е н т к а. А все ж — то негаразд. Тож я й кажу: він шкодить нам, а сам не має з того ніякої користі. До серйозного він ставиться жартівливо; а ми, щоб не набути слави бездіяльних та безтурботних, мусимо й до жартівливого підходити серйозно. Та-

ким чином, одне витискає друге; і те, що ми намагаємося відвернути, робиться часто неминучим. Він небезпечніший, ніж справжній ватажок змови; і навряд чи я помилюся, коли скажу, що й при дворі його вчинки здаються усім непевними. Не потаю від вас,— рідко який день минає без того, щоб він не допік мені, не допік до самісінького серця.

Мак'явель. Мені здається, що він у всьому чинить так, як то велить йому його сумління.

Регентка. Його сумління тримає перед ним підлесливе свічадо. Його поводження буває часто образливим. Він часто має такий вигляд, неначе переконаний цілком, що саме він над всім отут володар, і лише з чемності не дає нам того відчутти й лише тому не виганяє нас з країни, що скоро нам самим доведеться звідси тікати, ще доки ми живі та цілі.

Мак'явель. Прошу вас, не думайте, що його щирість та його щаслива вдача — ставитися до всього важливого занадто легко — такі вже небезпечні. Ви шкодите лише йому й собі.

Регентка. Я не роблю ніяких висновків. Я говорю тільки про неминучі наслідки,— а я його добре знаю. Його стародавній нідерландський рід та орден Золотого Руна на грудях підсилюють його самовпевненість, підсилюють його зухвалість. Адже ж — і те і друге може захистити його від раптової неласки короля. Розберися, подумай добре: таж він єдиний винен в тих злигоднях, які

впали на Фландрію. Він перший поставився поблажливо до чужоземних проповідників, дивився на все крізь пальці, а може, нишком і радів, що з тими численними труднощами доводиться нам боротись. Дай мені сказати! Я мушу вилити при цій нагоді все, що лежить мені на серці. І не хочу я надаремне витратити мої стріли; я знаю його дошкульне місце. А в нього таки є дошкульне місце.

М а к' я в е л ь. Чи наказали ви скликати раду? Чи й принц Оранський прибуде на неї?

Р е г е н т к а. Я послала до Антверпена по нього. Я хочу і на них покласти тягар відповідальності; їм доведеться або разом зі мною активно взятися до боротьби з тим лихом, або самим об'явитися бунтівниками. Мерщій закінчує листи і принеси їх мені на підпис. І негайно відішли з ними відданого нам Васка до Мадріда, він невтомний і вірний; треба, щоб мій брат від нього першого довідався про те, що діється у нас, щоб поголоска та його не обігнала. Перед від'їздом нехай він з'явиться до мене; я хочу з ним сама поговорити.

М а к' я в е л ь. Ваші накази будуть виконані негайно і точно.

Б У Д И Н О К Г О Р О Д Я Н И Н А.

К л а р а. М а т и К л а р и. Б р а к е н б у р г.

К л а р а. То ви не хочете тримати мені нитки, Бракенбург?

Бракенбург. Прошу вас, звільніть мене від цього, Клерхен.

Клара. Що вам сталося знову? Чому ви відмовляєте мені в такій маленькій послугі?

Бракенбург. Ви так міцно прив'язуєте мене ниткою до цього місця перед вами, що я не можу відірватися від ваших очей.

Клара. Дурниці! Ідіть і тримайте!

Мати (*сидить у кріслі й плете щось*). Заспівайте-но якої пісні! Бракенбург так мило вторує. Колись були ви веселими та й мене завжди звеселяли.

Бракенбург. Колись...

Клара. Заспіваймо.

Бракенбург. Як хоче.

Клара. Тільки щось жваве та веселе! Заспіваймо солдатської пісеньки, улюбленої моєї. (*Мотає нитки й співає з Бракенбургом*).

Гримлять барабани!
І флейта свистить!
До броні коханий
На поклик спішить;
Він списа здіймає,
Солдатів рівняє.
Як серце тріпоче!
Палає чоло!
Якби й мені панцер,
Та меч, та шолом!

Відважно вперед я
Помчала б за ним,
Щоб битися поруч
З коханим моїм!
Вже ворог конає,

А січа кипить...
Коли б то я мужем
Була хоч на мить!

Під час співу Бракенбург часто скидає на Клерхен очима; наприкінці — голос йому зривається, на очі навертаються сльози, він впускає нитки додолу і йде до вікна. Клерхен доспіває пісню сама; мати жестами виявляє їй незадоволення, Клерхен підводиться, робить кілька кроків до нього, та раптом нерішуче повертається і знову сідає.

М а т и. Що там на вулиці, Бракенбург?
Я чую — марширують солдати.

Б р а к е н б у р г. То охоронці регентки.

К л а р а. В такий час? Що це має означати? *(Схоплюється й підходить до вікна, де стоїть Бракенбург)*. Це не звичайна варта, їх багато більше! Майже всі їхні загони. О Бракенбург, ідіть! Довідайтесь, у чому справа! Мабуть, сталося щось незвичайне. Підіть довідайтесь, добрий Бракенбург, вчиніть мені цю ласку.

Б р а к е н б у р г. Я йду! І зараз повернуся. *(Виходячи, простягає їй руку; вона подає йому свою)*.

М а т и. Ти знову його відсилаєш.

К л а р а. Я хочу знати, що там; до того ж, — тільки не ставте мені того за провину, — його присутність завдає мені болю... Я просто не знаю, як мені триматися з ним... Часом я буваю до нього несправедливою, і мені серце болить дивитися, як він через те мучиться... Та я зарадити цьому ніяк не можу!..

М а т и. Він такий славний, відданий хлопець.

К л а р а. Саме тому я й не відштовхую його, тому й повинна поводитися з ним ласкаво. Але моя рука часто мимоволі сти скається, коли він так обережно, так лагідно доторкується до неї своєю. Я картаю себе за те, що я його обманюю, що я грію в його серці марну надію. Та й сама не знаю, на яку ступити. Бачить бог,— я не обманюю його. Я не хочу, щоб він сподівався і, разом з тим, не можу ж я до розпачу його довести.

М а т и. То негаразд.

К л а р а. Колись він мені подобався, та й тепер я ставлюся до нього добре. Я навіть змогла б піти за нього заміж, але гадаю, що я ніколи не була в нього закохана.

М а т и. А проте — ти була б із ним щасливою.

К л а р а. Була б забезпеченою і жила б собі спокійно.

М а т и. І все оте пішло за вітром... Сама ж бо ти винна!

К л а р а. Я опинилася в дивному становищі. Коли я починаю думати, як усе те сталося,— я немов і знаю, а проте — й збагнути не можу. Та досить мені знову хоч раз глянути на Егмонта — і мені відразу ж усе стає зрозумілим, навіть б і л ь ш е, ніж зрозумілим. Ах, яка ж то людина! Всі провінції моляться на нього, то як же мені в його обіймах не бути найщасливішим створінням на світі?

М а т и. Як-то воно все скінчиться?

К л а р а. Ах, в мене єдине запитання —

чи він мене кохає? А чи він мене кохає — хіба ж то є питання?

М а т и. Від дітей, окрім гризоти та скорботи, нічого не дочекаєшся. Що воно буде? Самі турботи, ще й сум обнімає!.. Нічого путнього з того не вийде! Ти себе нещасною зробила! Ти й мене нещасною зробила!

К л а р а (*стримано*). Таж на початку ви мені нічого не казали.

М а т и. На жаль, я була надто доброю; я завжди надто добра.

К л а р а. Коли Егмонт повз нас верхи проїздив, а я до вікна кидалася — чи ж ви за те сварилися на мене? Чи ж не підходили й ви самі до віконця? Коли він скидав на мене очима, коли всміхався, кивав головою, вітав мене, — чи ж було вам те нелюбо? Чи ж не вважали ви, що й вам віддано шану, яка випала на долю вашій дочці?

М а т и. Ти ще мені й дорікатимеш...

К л а р а (*зворушено*). А коли він почав усе частіше й частіше з'являтися на нашій вулиці і ми відчули, що то він заради мене все робить, — чи ж не ви перша помітили те з прихованою радістю? Чи ж відкликáли ви мене, коли я край вікна стояла та його виглядала?

М а т и. Хіба ж думала я, що воно так далеко зайде?

К л а р а (*уриваним голосом, стримуючи сльози*). А коли він якось увечері, в плаща закутаний, несподівано завітав до нас, як ми з вами при лампі сиділи, — хто заходився тоді порядкувати в господі, щоб якнайкра-

ще вшанувати гостя? Я ж бо й підвестися не змогла і сиділа вражена на стільці, мов ланцюгом прип'ята.

М а т и. Та я ж і в голову не поклала, що те безталанне кохання так скоро звабить мою розумну Клерхен!.. А тепер я мушу зносити, що моя рідна дочка...

К л а р а (*залюлюючись сльозами*). Мамо! Ви ж самі того хотіли!.. Вам приємно мене мучити...

М а т и (*плачучи*). Плач, плач! Додавай мені горя своєю тугою. Наче мені не досить уже й того безталання, що єдина моя дочка непутящою стала?

К л а р а (*підводяться, холодно*). Непутящою! Егмонтова кохана — непутяща?.. Яка ж княгиня не схотіла б заступити бідну Клерхен у його серці! О мамо, мамо... Раніш ви так не говорили... Люба матусю, згляньтесь на мене! Що нам до людей, — хай думають, що хочуть! Що нам до сусідок, — нехай собі ляпають язиками... Ця кімната, цей будиночок — стали для мене раєм, відколи тут оселилося Егмонтове кохання.

М а т и. Не можна його не любити! — то правда. Він завжди такий привітний, такий щирий, відвертий.

К л а р а. В ньому немає й краплини лукавства. Бачите, мамо, — а він же великий Егмонт! А коли він до мене приходить, який же він любий та милий, який добрий! Як радо для мене про сан свій, про своє героїство забуває! Як дбає про мене!.. Отут він тільки людина, тільки друг, тільки коханий...

М а т и. Чи прийде ж він нині?

К л а р а. Хіба ж ви не бачили, скільки разів я до вікна підходила? Не помітили, як прислухаюся я до кожного шурхоту за дверима? Хоч і знаю я, що не прийде він раніш вечора, а все жду його щохвилини, з самісінького ранку, тільки-но встану. О, коли б я була хлопцем, щоб могла завжди ходити з ним разом і до палацу й по всіх усюдах! Коли б могла я носити за ним прапор у лютій січі!..

М а т и. Ти завжди була мінливою, мов вітер; ще змалку так: то казишся, то в мрії поринаєш. Чи не приберешся ти трохи чепурніше?

К л а р а. Можливо, мамо! Якщо знуджуся... Вчора, уявіть, проходили повз наші вікна його слуги й співали якоїсь пісеньки на його честь. Принаймні, ім'я його згадувалося в тій пісні! А решти я не розібрала. Серце мені забилося так, що мало не вискочило з грудей... Мені так хотілося озватися до них, та соромно стало...

М а т и. Май осторогу! Твоя запальна вдача може все занапастити: ти сама виказуєш себе перед людьми. Отак як трапилося цими днями у дядька, коли ти знайшла друкований малюнок з написом і закричала на цілий свій голос: «Граф Егмонт!..» Я мало від сорому не спаленіла.

К л а р а. Та хіба ж можна було не скрикнути? То ж був бій під Гравеліном. Побачивши вгорі на малюнку літеру Ц, я почала шукати вниз у описі літеру Ц. Знайшла і читаю: «Граф Егмонт, під яким падає його

забитий кінь». По тілі мені враз пробігло тремтіння... і все ж я не могла втриматися від сміху, тільки-но глянула на Егмонтову постать: він був такий завбільшки, як і Гравелінська вежа поруч нього та англійські кораблі збоку... Коли я часом згадаю, якою я перше уявляла собі січу і яким малювався мені, дівчинці, образ графа Егмонта, коли ви розповідали про нього й про інших князів та графів... і яким я тепер його бачу!

Входить Бракенбург.

К л а р а. Що сталося?

Б р а к е н б у р г. Ніхто нічого певного не знає. Кажуть, що у Фландрії вибухнули заколоти; начебто регентка вживає заходів, щоб вони не докотилися й до нас. Палац повний солдатів, городяни збираються юрмами біля міської брами, народ гуде по вулицях... Я хочу збігати до мого старого батька. *(Удає, що хоче йти)*.

К л а р а. Побачимося завтра? Я хочу трохи причепуритися. Прийде дядя, а я так непривабливо виглядаю. Допоможіть мені, мамо... Заберіть вашу книжку, Бракенбург, і принесіть мені іншу,— щось такого...

М а т и. Бувайте здорові.

Б р а к е н б у р г *(протягаючи руку)*.
Вашу руку!

К л а р а *(не подаючи своєї руки)*. Коли повернетесь.

Мати й дочка виходять

Б р а к е н б у р г (сам). Я вирішив був — відразу ж піти звідси; та коли вона так бай- дуже поставилась до цього і відпустила за-любки мене сама,— шалена лють взяла мене за серце. Нещасний! І тебе не хвилює доля твоєї вітчизни? Не обходять заколоти, шс ширяться повсюди?.. І однаково тобі, хто керуватиме тобою: чи то земляк, чи то іспа-нець, і чия кривда, і чия то правда?.. Не та-кий я був за юних літ, коли ще вчився в школі! Часом, як давали нам завдання: «Промова Брута про свободу, для вправ у красномовстві»,— то Фріц був завжди пер-ший, а ректор говорив: бажано, щоб у ви-кладі було більше порядку, а менше плу-танини й нагромаджень... Тоді в мені все ки-піло й поривалось!.. А тепер я плазую в цієї дівчини перед очима... Не можу я її зали-шити! А вона не може мене покохати!.. Ах... Ні... Вона... вона не може відцуратися від мене зовсім... Не може... зовсім... Ні, ні,— вона не відцурається від мене!.. Не маю сили більше зносити ці муки!.. Та невже ж тому правда, що шепнув мені цими днями один приятель у вухо?.. Ніби вона ночами таємно впускає до себе мужчину, тоді як мене соромливо завжди випроваджує з дому надвечір... Ні,— то неправда, все те брехня, мерзенна, паскудна брехня! Клерхен така ж невинна, як я безталанний... Вона відцура-лася від мене, відіпхнула мене від свого сер-ця... Як же я маю після цього жити?.. Я не знесу цього, не знесу!.. Вітчизну мою все дужче шарпає внутрішній розбрат, а я лише ціпенію, байдуже дивлячись на ту боротьбу.

Ні! Я не знесу цього!.. Коли бринить сурма, коли лунають постріли,— мене проймає до самих кісток! Ах, те не мánить мене! Не вабить кинутися разом з іншими у січу, важити своїм життям, рятувати вітчизну... Нікчемне становище, ганебне!.. То вже краще відразу покласти всьому край... Якось цими днями кинувся я у воду й почав тонути... але вроджений страх переміг; я відчув, що можу пливти, і врятувався проти волі... О, якби міг я забути ті часи, коли вона мене кохала, чи то мені тільки здавалось, що кохала! Навіщо те щастя мов сонцем проїняло мені душу? Навіщо ті надії знищили в мені радісне бажання жити, лише здалеку поманивши мене раюванням?! А той перший поцілунок! Отой єдиний!.. Отут... (*кладаючи руку на стіл*)... отут сиділи ми з нею, тільки вдвох... Вона завжди була доброю й привітною до мене... але в ту мить, здалось мені, що в ній прокинулася ніжність... вона глянула на мене... голова мені пішла обертом, і я відчув її губи на моїх губах... А тепер?.. Тепер?.. Умри, безталанний! Чого ти гаєш час? (*Витягає з кишені пляшечку*). Недурно ж викрав я тебе з шухляди мого брата-лікаря, цілюща отруто! Ти враз поглинеш мою печаль-журбу, мою нудьгу безмежну, мій смертний піт — і визволиш мене від муки!

ДІЯ ДРУГА

МАЙДАН У БРЮССЕЛІ.

Еттер і тесляр входять разом.

Тесляр. Чи ж я не казав того наперед? Ще вісім день тому, на зборах ремісничого цеху, казав я, що скоро почнуться тяжкі діла.

Еттер. Невже ж тому правда, що вони сплюндрували у Фландрії церкви?

Тесляр. І церкви й каплиці знищили вони доценту. Самі лише голі мури позалишали. От уже суцця наволоч та й годі! І все оте дуже пошкодить нашій добрій справі. Адже ж ми вирішили спокійно і твердо заявити регентці про наші права й не поступатися нізашо. А нині,— коли б ми похопилися об тім хоч словом, коли б ми на сход зійшлися,— то й вийде, що ми в один гуж тягнемо з бунтівниками.

Еттер. Атож, тепер і подумає кожний: нащо мені свого носа вперед сунути? Адже ж від нього недалеко й до шиї.

Тесляр. Боюсь я найбільше, коли б,

чого доброго, голота не збила бучі; адже ж тому народові немає чого втратити. Наші справедливі вимоги — хороша зачіпка для них, а вони зіпхнуть країну в бідування.

Входить Зьост.

Зьост. Добридень, панове! Що нового? Чи тому правда, що іконоборці йдуть просто на нас?

Тесляр. Тут вони нічого не займуть. Не насміляться.

Зьост. Заходив до мене щойно солдат тютюну купити; я в нього про все розпитався. Регентка, — дарма, що вона така брва й розумна жінка, — цим разом розгубилася, зовсім збилася з плигу. Мабуть, справи стоять дуже кепсько, якщо вже й вона ховається поза спинами своїх солдатів-охоронців. У палаці їх повнісінько. Запевняють навіть, що вона збирається тікати з міста.

Тесляр. Не можна її звідси випускати! Її присутність охороняє нас, а ми здужаємо захистити її краще, ніж оті її цапові борідки. А якщо вона піддержить наші права та вільготи, то ми носитимемо її на руках.

Входить миловар.

Миловар. Кепські справи! Паскудні справи! Стає неспокійно, — а лихе на лихе й вийде!.. Начувайтесь, сидіть тихо, — ні пари з уст; а ні, то й вас за бунтівників візьмуть.

Зьост. О!.. Приїхали до нас сім мудреців з Греції.

Миловар. Я знаю, що є серед нас ба-

гато таких, які тайкома за кальвіністами руку тягнуть, на єпископів клепають, короля не шанують. Але ж вірний підданець, щирий католик...

Помалу до них приєднуються люди різних станів і прислухаються до їхніх розмов.

Входить Ф а н з е н.

Ф а н з е н. Боже вам поможи, панове! Що чувати?

Т е с л я р. Не зв'язуйтеся з ним,— то лиха людина.

Є т т е р. Чи ж то, часом, не писар доктора Вітса?

Т е с л я р. Він служив уже багатьом хазяям. Спочатку він і справді був писарем, а по тому, як кожен з його патронів один по одному повиганяли його за шахрайство,— почав він на всі лади промишляти, удаючи з себе нотаря та адвоката. До того ще й п'яниця він непросипущий.

Сходиться ще багато люду, стоять окремими групами.

Ф а н з е н. Вас зібралося досить, сходьтєся ближче. Є про що погомоніти.

З ь о с т. І я такої думки.

Ф а н з е н. От коли б мав зараз той чи інший з нас справжнє серце в грудях та ще й добрячу голову на плечах,— ми могли б ураз зірвати з себе іспанські кайдани.

З ь о с т. Помалу, паночку! Так говорити не слід. Ми королю складали присягу.

Фанзен. А король нам. Затямте собі.

Еттер. Це — до діла! Висловлюйте вашу думку.

Кілька голосів. Чуеш,— цей розуміє, що й до чого. Цей знає, де раки зимують.

Фанзен. Був у мене якось старий патрон, а той мав силу-силенну різних пергаментів та грамот про стародавні заклади, контракти й привілеї; крім того, були в нього ще й раритетні книги. Одна з них докладно оповідала про наш державний устрій: як нами, нідерландцями, спершу правили поодинокі князі і правили відповідно до наших споконвічних прав, привілеїв та звичаїв; як наші предки свого князя шанували, якщо князь отой правив, як то годиться; і як вони вмить уживали належних заходів, якщо князь бува намислить перебрати міру. А штати вже й тут, як уродилися! Кожна бо провінція, хоч і найдрібніша, мала тоді свої штати.

Тесляр. Припніть язика! Те вже давно всім відоме! Кожен чесний громадянин знає свій державний устрій такою мірою, як те йому потрібно.

Еттер. Нехай говорить! Все ж довідається дещо більше.

Зьост. Що вірно, те вірно.

Кілька голосів. Розповідайте! Розповідайте! Не щодня доводиться чути такі речі!

Фанзен. Отакі усі ви, панове городяни! Живете собі від днини до днини, аби жилося; і як промисел свій дістаєте від бать-

ків своїх уже пущеним на мазані колеса, отак і властям дозволяєте витворяти над собою все, що їм заманеться. Ви й не питаєте про вашого державця,— звідки він узявся, хтс він і що він, хто дав йому право верховодити вами; оця безтурботність і призвела до того, що іспанці накинули вам зашморг на шию.

Зьост. Хто ж то буде думати об тім? Аби лишень мати щодня шматок хліба.

Єттер. Сто чортів! Чому ж ніхто раніше не розкрив нам очі і не сказав об тім нічого?

Фанзен. Тож я й кажу вам зараз. Іспанський король, який через щасливий збіг обставин заволодів всіма провінціями нашими, не властен порядкувати тут своїм ладом по-інакшому, ніж робили те дрібні князі, що за колишніх часів володіли цими провінціями кожен окремо. Чи вам те зрозуміло?

Єттер. Розтлумачте нам ясніше.

Фанзен. Та це й без того ясно, як білий день. Хіба судді не повинні судити кожного з вас за місцевими законами? Куди воно поділося?

Городянин. Вірно!

Фанзен. Хіба ж у брюссельця не інший закон, ніж у антверпенця? А в антверпенця, ніж у гентця? А куди ж воно поділося?

Інший городянин. Йй-богу, що так!

Фанзен. Та якщо ви дозволите, щоб і далі все котилося отак як зараз, то скоро вам дадуть науку,— та ще й не таку. Тьфу! Чого не змогли подіяти ні Карл Відважний,

ні Фрідріх Войовник, ані Карл П'ятий, те робить Філіпп руками жінки.

Зьост. Так, так! Давні князі робили теж такі спроби.

Фанзен. Атож!.. Та тільки предки наші мали себе на острозі. Як невдоволені з князя, то зараз схоплять його сина й спадкоємця та й тримають його в себе під замком, і звільняють його потім не інакше, як на найвигідніших для себе умовах. Батьки наші — то були люди! Вони знали, з чого матимуть зиск! Вони вміли взяти, що слід, і не випустити з рук! Справжні мужчини! Ось чому наші привілеї визначено так ясно, а вільготи наші так добре забезпечено.

Миловар. Що ви там балакаєте про вільготи?

Голоси з натовпу. Про наші вільготи, про наші привілеї! Розкажіть-но ще про наші привілеї!

Фанзен. Нас, брабантців,— хоч і кожна провінція має свої вільготи,— нас, брабантців, особливо широко наділено ними. Я про все вичитав.

Зьост. Ну ж бо, розповідайте!

Еттер. Цитьте, не заважайте слухати!

Городянин. Зробіть ласку.

Фанзен. По-перше, там написано: герцог Брабантський повинен нам добрим і вірним володарем бути.

Зьост. Добрим? Так і написано?

Еттер. Вірним? Чи тому ж правда?

Фанзен. Саме так, як я вам кажу. Він бере на себе зобов'язання щодо нас, як ми — щодо нього. По-друге,— він не тільки не по-

винен проявляти над нами свого можновладства, чи то свого самочинства, але й у думках собі того не покладати, не натякати, не дозволяти навіть і словом похопитися об тім нікому, ніде і ні в чому.

Еттер. Чудово! От здорово! «Не проявляти»!

Зьост. «Не натякати»!

Інший городянин. І «не дозволяти навіть словом похопитися об тім...»! Це головний пункт. Нікому не дозволяти, ніде і ні в чому.

Фанзен. Отак і сказано,— виразними словами.

Еттер. Роздобудьте нам оту книгу.

Городянин. Атож, ми мусимо її мати.

Інші городяни. Книгу! Книгу!

Городянин. Ми підемо до регентки з тією книгою.

Інший городянин. А ви до неї говоритимете, пане докторе.

Міловар. Ну, та й дурні ж!

Голоси з натовпу. Іще що-небудь з тієї книги.

Міловар. Я загилю йому по зубах, якщо він скаже ще хоч слово!

Городяни. Побачимо, чи хто наважиться хоч пальцем його торкнути!.. Скажіть нам що-небудь про привілеї! Чи маємо ми іще які привілеї?

Фанзен. Силу! І то дуже цінних, дуже корисних. В тій книзі стоїть, між іншим: володар не може ні переміняти духівництва, ані збільшувати його кількість без згоди дворянства та виборних від станів! Візьміть це до

уваги! І не переінакшувати державного устрою.

Зьост. Та чи так же воно?

Фанзен. Я покажу вам усе те у книзі; а написано його років двісті-триста тому.

Городянин. І ми терпимо нових єпископів? Дворянство мусить нас захистити, а ми зіб'ємо бучу!

Інші городяни. І ми дозволяємо інквізиції згинати нас у дугу?

Фанзен. Ви самі винні.

Городянин. В нас є ще Егмонт! Є ще принц Оранський! Вони подбають про нас.

Фанзен. Ваші брати у Фландрії розпочали спасенне діло.

Миловар. Собака ти! *(Б'є його)*.

Багато хто з городян *(підступають ближче й кричать)*. Ти що,— теж іспанець?

Городянин. Як? Чесну людину?

Інший городянин. Вченого?

Накидаються на миловара.

Тесляр. Бога ради, вгамуйтеся!

Багато хто встряває до бійки.

Тесляр. Громадяни, що ж це таке?

Хлопчаки свистять, шпурляють камінням, нацьковують собак; городяни стоять мовчки і дивляться. Люду підбавляється: одні байдуже проходять стороною, інші витинають різні штуки, галасують та розважаються.

Багато хто з городян. Свобода й привілеї! Привілеї й свобода!

· Входить Егмонт із почтом.

Егмонт. Тихо! Заспокойтесь, громадяни! Що сталося? Тихо! Розбороніть їх!

Тесляр. Володарю ласкавий, ви з'являєтесь, наче той ангел небесний!..— Цитьте! Чи вам ото повилазило,— де ваші очі? Граф Егмонт! Графу Егмонтаві віддаймо шану!

Егмонт. Як,— і тут?.. Що ви затіяли? Громадянин на громадянина! Невже навіть близька присутність нашої найяснішої регентки неспроможна погамувати цей безумний вибух?! Розійдіться, йдіть кожне додому! Беріться до ваших справ! То погана ознака, якщо ви святкуєте в будні. Що тут сталося?

Заворушення помалу вщухає, і всі обступають графа Егмонта.

Тесляр. Вони б'ються за свої привілеї.

Егмонт. Що їх з такою ж легковажністю згодом самі ж і знищать.— А хто ви такі? На вигляд ви люди порядні.

Тесляр. Намагаємося бути такими.

Егмонт. Ваше ремесло?

Тесляр. Я тесляр, майстер теслярського цеху.

Егмонт. А ви?

Зьост. Крамар.

Егмонт. Ви?

Єттер. Кравець.

Егмонт. Пригадую собі,— ви шили ліvreї для моїх слуг. Вас звати — Еттер.

Еттер. Велика ласка, що ви запам'ятали моє ім'я.

Егмонт. Я не так легко забуваю тих, кого я хоч раз бачив і з ким я говорив. — А щодо вас, громадяни,— додержуйте порядку; на вас і без того скаржаться. Не гнівайте короля ще більше; кінець кінцем, сила все ж у нього в руках. Порядний громадянин, що чесно і пильно працює, заробляючи собі на шматок хліба, знайде скрізь стільки свободи, скільки йому треба.

Тесляр. Істинно так! Тим-то й наше лишенько тяжке! Різні-бо ледарі, п'яниці, нероби, з дозволу вашої мосці, людей знічев'я баламутять та нишпорять з голодування в старому мотлосі, шукаючи там привілеїв, та верзуть язиком невідь-що всім охочим слухати їх та легковірним та, щоб свій кухоль пива хильнути на дурничку,— колобродити починають, затівають заколоти, що зроблять нещасними багато тисяч людей. Оце їм якраз до мислі! Ми так добре пильнуємо наші будинки та скрині, що вони радо повиганяли б нас пожежами з наших домівок.

Егмонт. Ми візьмемо вас під свою руку; вже заходів ужито, щоб у зародку знищити лихо. Стійте твердо проти чужого вчення про віру і не думайте, що заколотом можна укріпити привілеї. Сидіть у себе вдома; не дозволяйте народові скупчуватись та вештатися вулицями. Розсудливі люди можуть багато чого зробити.

Тимчасом більша частина юрби розійшлася.

Т е с л я р. Спасибі, ваша вельможність, спасибі вам за добрее слово! Зробимо все, що зможемо, аби стало снаги.

Егмонт виходить.

Який же він ласкавий! Справжній нідерландець! Нічого іспанського.

Е т т е р. Ось хто мав би нашим регентом бути! Йому й коритися любо.

З ь о с т. Король на те не погодиться. Він на такі місця завжди своїх садовить.

Е т т е р. Ти роздівився — яке в нього вбрання? На новий штиб пошито, іспанського крою.

Т е с л я р. Вродливий мужчина!

Е т т е р. А шия в нього — ласий шматочок для ката.

З ь о с т. Чи ти не здурів? Що тобі в голову стукнуло!

Е т т е р. Звісно, нерозумно, що такі думки в голову лізуть... А мені завжди так. Скоро тільки красиву довгу шию побачу, то так зразу проти волі й подумаю: ото добрий крам для плахи, таку з руки й рубати... Кляті тортури та смертні кари!.. Не сходять вони мені з голови. Ось, приміром, хлопчаки купаються, і впаде мені в око гола спина, — вмить навертаються мені на згадку ті спина, що їх доводилося бачити дюжинами, коли їх шмагали різками. Чи то якого товстуна, бува, зустріну, — і вже мені ввижається, як його підсмажують біля стовпа на багатті. А ночами аж крізь сон жахаюся й увесь тремчу; нема мені просвітлої години! Геть чисто забув я, — які то веселощі бувають,

які то жарти; страшні образи встають перед очима, наче їх випечено у мене в уяві.

ЕГМОНТОВА ГОСПОДА.

Секретар за столом з паперами; він схвилювано підводиться.

Секретар. Він усе ще не повертається! А я чекаю вже дві години, з пером у руці, з паперами наготові, і то саме сьогодні, коли мені так хочеться піти звідси якнайраніше. Аж підошви мені горять з нетерпіння,— і не всиджу, і не встою. «Гляди, не запізнися!» наказав він мені, виходячи; а сам не йде. Роботи так багато, що я й над північ не впораюся. Щоправда, він на багато чого дивиться крізь пальці. Так як на мене, то я вважав би за краще, щоб він був більш вимогливим, аби тільки звільняв мене від роботи вчасно. Тоді легше було б робити власні справи. Минуло вже дві години, як він вийшов від регентки; хто його знає, що могло забарити його дорогою.

Входить Егмонт.

Егмонт. Як у тебе справи?

Секретар. Я готовий, і троє гінців чекають.

Егмонт. Я, здається, задовго примусив на себе чекати: в тебе така кисла міна.

Секретар. Виконуючи ваш наказ, я вже давно чекаю. Ось папери!

Егмонт. Донна Ельвіра гніватиметься на мене, коли довідається, що я тебе затримав.

Секретар. Ваша вельможність ласкаві жартувати.

Егмонт. Ні, ні. Не соромся. В тебе добрий смак. Вона вродлива; до речі, я похваляю, що ти в замку подругу маєш. Що стоїть у листах?

Секретар. Багато чого, та мало втішного.

Егмонт. Добре вже й те, що втіха у нас дома і нам не треба чекати на неї іззовні. Багато надійшло?

Секретар. Чимало, і троє гінців чекають.

Егмонт. То починай! Найважливіше.

Секретар. Тут усе важливе.

Егмонт. Одне по одному, тільки мерщій!

Секретар. Капітан Бреда доповідає про те, що сталося потім у Генті та його околицях. Заворушення майже скрізь уже стихло...

Егмонт. Він пише, звичайно, ще й про безглузді вихватки та поодинокі ексцеси?

Секретар. Так! Подекуди ще трапляється.

Егмонт. Звільни мене від того.

Секретар. Ще шестеро взято під варту; біля Фервіха вони повалили статую матері божої. Він запитує — чи повісити і їх, як тих інших?

Егмонт. Від того вішання — я вже стомився. Дати їм канчуків і відпустити.

Секретар. Між ними є дві жінки; то і їх скарати канчуками?

Егмонт. Хай вичитає їм як слід та й пустить додому.

Секретар. Брінк, з роти Бреда, хоче одружитися. Капітан сподівається, що ви йому відмовите в тому. При загоні така сила жінок, пише він, що коли доведеться виступати, то це скидатиметься більше на циганський табір, ніж на похідний марш королівських солдатів.

Егмонт. Для того ще можна зробити виняток! То вродливий молодий хлопець; він дуже просив мене про те, коли я від них від'їздив. Але надалі — більш нікому не вільно, хоч і як мені шкода, що ті бідолахи й без того зазнають чимало злигоднів, а в них відбирають ще й найбільшу втіху.

Секретар. Двоє з ваших хлопців, Сетер та Гарт, збезчестили молоду дівчину, трактирникову дочку. Вони застукали її, коли вона була сама, і дівка не змогла від них відборонитися.

Егмонт. Якщо то чесна дівчина і вони її згвалтували, то нехай їх обох три дні поспіль батогами карають; а якщо вони мають яке майно, то стягти з них таку його частину, якої вистачить тій дівчині на посаг.

Секретар. Одного з чужоземних проповідників було впіймано, коли він таємно пробирався через Комін. Він присягається, що простував до Франції. Відповідно до наказу йому належить голову відтяти.

Егмонт. Вирядити його нишком до кордону і з'ясувати йому, що вдруге він так легко не збудеться лиха.

Секретар. Лист від вашого упра-

вителя. Він пише: грошей надходить мало, йому буде важко вислати вам на цьому тижні належну суму: заворушення заплутало всі справи.

Егмонт. Гроші мусять бути тут! А як він їх збере,— то вже його справа.

Секретар. Він каже, що зробить усе, що зможе, і, в крайньому разі, подасть скаргу на Раймонда, який вам так давно вже винен, та посадовить його до в'язниці.

Егмонт. Він же обіцяв заплатити.

Секретар. Останнього разу він сам собі призначив термін: за чотирнадцять днів — сплатити.

Егмонт. То нехай дасть йому ще чотирнадцять днів; а тоді хай робить з ним, що хоче!

Секретар. Так йому й треба! Адже ж він не платить не через те, що не міг би, а через те, що не хоче. Та, побачивши, що ви не жартуєте,— він, напевне, схаменеться. Далі — управитель пише, що він має намір не сплачувати за півмісяця тих пенсій, що ви їх ласкаві були призначити старим солдатам, удовам та деяким іншим особам; а тимчасом можна буде дати собі раду; він певний, що ті люди обійдуться як-небудь і без тих грошей.

Егмонт. Як-то «обійдуться»? Ті люди мають потребу в грошах багато більшу, ніж я. Виплатити пенсії.

Секретар. Де ж накажете йому взяти грошей?

Егмонт. Нехай сам придумас; йому вже сказано про це в минулому листі.

Секретар. Саме через те він і подає такі пропозиції.

Егмонт. Вони ні до чого не придатні; хай придумає щось інше. Він повинен подавати такі пропозиції, які можна прийняти, а найголовніше,— повинен роздобути грошей.

Секретар. Я знову поклав вам до нішніх листів і листа графа Оліва. Даруйте, що я вам про нього нагадую. Старий граф заслуговує більше за всіх інших на докладну відповідь. Ви хотіли самі йому відписати. Адже ж він любить вас, як батько.

Егмонт. Мені писати ніколи. З усього того, що я ненавиджу, найбільш ненавиджу я писання. Ти так добре підробляєшся під мою руку,— напиши від мого імені. Я чекаю на принца Оранського. Мені писати ніколи; а граф тривожиться, і залишати його без за-спокійливої відповіді я не хотів би.

Секретар. Викладіть мені, хоча б приблизно, ваші думки; я приготую відповідь і подам її вам. Написано її має бути так, щоб і перед судом визнали її за вашу власноручну.

Егмонт. Дай мені того листа. (*Перебігаючи його очима*). Добрий, шляхетний старий! Чи то ж і за своїх юних літ був ти такий обачний, як зараз? Хіба ніколи не здобував ти ворожого валу? Хіба у січі залишався ти там, де радить залишатися розважність, тобто — позаду?.. Яка віддана дбайливість! Він хоче, щоб я жив, щоб був щасливий, а сам не розуміє, що той уже мертвий, хто живе лише для того, щоб зберегти собі життя... Напиши йому, хай не

тривожиться; я чиню так, як я чинити мушу, а все ж матиму себе на осторозі. Свій вплив при дворі хай повертає він мені на користь і хай буде певний моєї до нього найглибшої подяки.

Секретар. Та й годі? О, він сподівається на більше.

Егмонт. Що ж маю я іще йому сказати? Якщо ти хочеш, щоб було більше слів, то збільш їх кількість;— те залежить від тебе. Все крутиться завжди навколо одного пункту: я повинен жити так, як жити я не можу. Бути веселим, дивитися на речі легко, жити повним життям — у цьому моє щастя; і я не промінюю його на безпечність могильного склепу. В моїх жилах немає й однієї краплі крові, що була б придатна до іспанського способу життя; не маю я ніякого бажання розміряти мої кроки відповідно до нового придворного кадансу. Чи ж я живу лише для того, щоб турбуватись про своє життя? Невже ж я мушу відмовлятися від насолоди тепер, щоб бути цілком певним за майбутнє? А згодом і те майбутнє турботами й страхами лиш труїти?

Секретар. Благаю вас, графе, не будьте такі холодні й суворі до тієї доброї людини. Адже ж звичайно ви такі до всіх ласкаві. Скажіть мені хоч одне тепле слово, що заспокоїло б вашого шляхетного друга. Дивіться, як він турбується про вас, як обережно він вас зачіпає.

Егмонт. А проте завжди зачіпає одну струну. З давніх-давен знає він, як я ненавиджу оці перестороги; вони лише збивають

з пантелику і не дають ніякої поради. Ось, приміром,— коли б я був сновидою й гуляв собі по гребені високого даху, скажи — чи було б те дружньою послугою озватися до мене, щоб застерегти й тим самим розбудить мене і вбити? Хай кожен іде своїм шляхом; він сам про себе подбає.

Секретар. Не випадає турбуватися про вас, але той, хто вас знає і любить...

Егмонт (*заглянувши в листа*). Ізнову згадує він старі казки про те, як розважалися ми одного вечора й провадили дружні розмови, як злегка вдарило нам у голови добре вино і набалакали ми від того усякого багато, і які небезпечні висновки було з того зроблено,— і як покотилася слава про те по цілому королівстві... І на тому не край! Ми наказали на рукавах лівреї наших слуг вишити блазенські ковпаки та блазенські каптани, а згодом замінили всі ті безглузді покраси жмутком гаптованих стріл, символом ще небезпечнішим для всіх тих, хто шукає значення там, де його немає. Різні дурощі спадали нам на думку в ті веселі хвилини — і вмент ми здійснювали їх; ми винні в тому, що одного разу ціла юрба дворян, почепивши на себе жебрацькі торби та прізвисько собі приклавши, з глузливою покірливістю нагадала королю про його повинність; ми винні... ну, та й що з того? Хіба карнавальна розвага — то вже державна зрада? Чи ж нам не вільно вбиратися в ті барвисті ганчірки, що їх юнацьке завзяття та палка уява люблять начіплювати на злидарську голизну нашого життя? Якщо жит-

тя приймати надто серйозно, то яка користь з того? Якщо ранок не пробуджуватиме нас до нових утіх, а вечір не подаватиме нам ніякої надії на нові насолоди, то чи варто тоді одягатися й роздягатись? Чи то ж для того світить мені сонце сьогодні, щоб я роздумував про те, що було вчора? Щоб я вгадував наперед, пов'язував те, чого ні вгадати, ані пов'язати не можна,— долю майбутнього дня? Визволи мене від цих мудрувань! Ми краще відступимо їх школярам та вельможам. Нехай ті собі думають та роздумують, сновигають та плазують, пролазять, куди можуть та виканючують, що можуть... Якщо ти зможеш з усього того, що я сказав, скористуватися, але так, щоб лист твій не перетворивсь у цілу книгу, то я заперечувати не буду. Доброму, старому все видається надто важливим. Отак друг, що довго тримав нашу руку, стискає її дужче іще раз перед тим, як її пустити.

Секретар. Даруйте мені,— пішоходові темніє в очах, коли повз нього блискавицею мчить вершник.

Егмонт. Дитино! Дитино! Досить! Коли світозорі коні часу, яких женуть невидимі духи, мчать легку колісницю нашої долі, тільки й лишається нам, що сміливо схопити віжки, міцно тримати їх, і, повертаючи то праворуч, то ліворуч, тут від каменя, там від вибоїни, відводити колеса. Куди вони мчать, хто те знає? І навряд, чи хто пам'ятає — звідки?

Секретар. Графе! Графе!

Егмонт. Я стою високо, але можу і му-

шу підвестися ще вище; сповнений надії, я відчуваю в собі мужність і силу. Я ще не досяг вершини мого зростання; а досягнувши — стоятиму твердо, не боячись нічого. Коли ж судилося мені упасти, то нехай удар грому, борвій, навіть власний непевний крок скинуть мене в безодню; там лежатиму я разом із тисячами інших. Я ніколи не вагався серед моїх добрих бойових друзів і сміливо кидав кривавий жереб заради виграшу малого; то чи ж мені скнарити зараз, коли йдеться про свободу, про найцінніший скарб життя?

Секретар. О графе! Ви й самі не знаєте, які слова ви промовляєте! Ховай вас боже!

Егмонт. Прибери свої папери. Сюди йде принц Оранський. Приготуй найпотрібніше, щоб гінці встигли виїхати до того, як позамикають брами. Все інше — може почекати. Листа до графа відклади на завтра; не запізнися до Ельвіри і вітай її від мене... Довідайсь, як ся має регентка; вона, здається, не цілком здорова, хоч і не бажає цього показати.

Секретар виходить.

Входить принц Оранський.

Егмонт. Вітаю вас, принце! Мені здається — ви чимсь стурбовані.

Принц Оранський. Що скажете ви про нашу розмову з регенткою?

Егмонт. Я не помітив у тому, як вона нас прийняла, нічого незвичайного. Я й до

того часто бачив її такою. Мені здалося, що вона не зовсім здорова.

Принц Оранський. А не помітили ви, що вона була нині більш стриманою, ніж звичайно? Спочатку вона, здавалося, була цілком вдоволена з нашого поводження під час останнього повстання; потім зауваживши, що дещо може бути витлумачено в лихий бік, звернула розмову на свої старі, добре відомі твердження: що її прихильність та ласка, її приязнь до нас, нідерландців, не досить цінуються і приймаються надто легко, що ніякі заходи не доводять справи до бажаних наслідків, що вона, врешті, стомилася від цього, і королю, мабуть, доведеться вдаватися до іншого способу. Ви те чули?

Егмонт. Не все; я думав у той час про інше. Вона жінка, найдобріший принце, а жінки любляють, щоб усі схилилися покірно під їх ніжним ярмом, щоб кожний Геркулес, скинувши з себе лев'ячу шкуру, збільшував їх почет, сідаючи до прядки; щоб заворушення, яке охоплює увесь народ, буря, що її могутні суперники зривають один проти одного,— вщухали від єдиного ласкавого слова та щоб найнепримиренніші елементи об'єднувалися коло ніг їхніх у лагідній згоді. Ось у чім річ! А через те, що вона досягти того не може,— тільки й лишається їй, що бути не в доброму гуморі, скаржитися на невдячність та обмеженість, майбутніми злигоднями страхати,— і страхати, що вона звідси поїде.

Принц Оранський. Чи не гадаєте ви, що цим разом вона виконає свою погрозу?

Е г м о н т. Ніколи! Вже не раз бачив я, як лаштувалася вона в дорогу. Та й куди їй їхати? Тут вона намісниця, королева; невже гадаєш ти, що їй цікаво нидіти при дворі свого брата? Або податися до Італії й возитися там із стародавніми родинними чварами?

П р и н ц О р а н с ь к и й. Ви гадаєте, що вона не зважиться на від'їзд, бо ви бачили, як вона вагалася, як відступалася від свого наміру; а проте — вона має волю над своїми вчинками; нові обставини можуть примусити її зважитися на те, що вона так довго відкладала. А що, коли вона все ж поїде? Що, коли король надішле когось іншого?

Е г м о н т. Ну що ж,— той приїде і, звичайно, знайде, до чого взятися. З великими планами, проектами та задумами приїде він, захоче все впорядкувати, прибрати до своїх рук і міцно тримати; але ж нині його перестріне одна незначна перешкода, завтра — інша, а позавтра постануть перед ним нові труднощі; місяць присвятить він перегляду своїх попередніх планів, другий місяць — наріканням, що в усьому зазнає він невдачі, півроку витратить він на дріб'язкові турботи про одну якусь провінцію. Таким чином, час йому спливатиме марно, голова йтиме обертом, а справи посуватимуться тим же ходом,— отже, замість того, щоб перепливати безкраї моря по заздалегідь накресленому напрямку, він дякуватиме богові, якщо йому пощастить у цій хуртовині вберегти свій корабель від підводних рифів.

Принц Оранський. А якщо королю все ж порадять зробити одну спробу?

Егмонт. Наприклад?

Принц Оранський. Подивитися, що робитиме тулуб без голови?

Егмонт. Як?

Принц Оранський. Егмонте, вже багато років ношу я в моєму серці все, що діється навколо; як шахіст перед шахівницею, стежу я за кожним ходом супротивника і вважаю, що кожен хід його має своє призначення; і як на дозвіллі люди докладають усіх зусиль, щоб дошукатися таємниць природи, так і я вважаю за обов'язок, за покликання кожного князя знати переконання, знати вимоги всіх партій. Я маю підстави побоюватися нового вибуху. Король довгий час ішов до своєї мети одним певним шляхом; тепер він бачить, що, діючи так, він не добудеться нічого; що ж може бути ймовірного за те, що він тоді спробує піти іншою дорогою?

Егмонт. Не думаю. Коли людина зробилася старою і випробувала засобів так багато, і побачила, що бажаного ладу в світі однаково ніколи не буде,— вона мусить, зрештою, відмовитись надалі від усяких спроб.

Принц Оранський. Одного засобу він іще не випробував.

Егмонт. Ну?

Принц Оранський. Милувати народ і нищити князів.

Егмонт. Багато хто уже давно того боїться! Але цілком даремно!

Принц Оранський. Спочатку в мене було тільки побоювання, але помалу воно стало для мене ймовірністю і, наостанку, перейшло у цілковиту певність.

Егмонт. Та чи ж має король вірніших слуг, ніж нас?

Принц Оранський. Ми служимо йому по-своєму і один одному можемо признатися, що ми вміємо урівноважити права короля і наші власні.

Егмонт. Та хто ж того не робить? Ми йому підвладні й віддаємо йому належне.

Принц Оранський. А якщо він зажадає від нас більшого і назве зрадою те, що ми називаємо охороною наших прав?

Егмонт. Тоді ми зуміємо постояти за себе. Нехай скличе він усіх рицарів Золотого Руна, і хай вони нас розсудять.

Принц Оранський. А що, як нас буде засуджено до слідства? Якщо нас буде покарано до вироку?

Егмонт. Те було б порушенням прав, якого Філіпп ніколи не вчинить, і нерозсудливістю, на яку ні він, ані порадики його,— вважаю я,— не здатні.

Принц Оранський. Ну, а якщо виявиться, що вони чинять безправно і нерозсудливі?

Егмонт. Ні, принце, то неможливо! Хто наважиться накласти на нас руку?.. Схопити нас — було б безглуздою і марною справою. Ні, вони не наважаться так високо піднести прапор тиранії. Подмух вітру, який розніс би цю звістку по країні, роздув би разом з тим і полум'я жахливе. А чого б вони

добилися? Король не може судити й засудити нас сам, однією своєю владою; а хто з можновладців захоче підступно поважитись на наше життя?.. Вони не можуть того схотіти. Жахливий союз об'єднав би тоді народ в єдину мить. І спалахнула б до Іспанії така ненависть, що саме ім'я її викликало б непереможну огиду.

Принц Оранський. Але полум'я спалахне тоді над нашою могилою і кров ворогів наших проллється лише як спокутна жертва. Не забуваймо про те, Егмонте.

Егмонт. Що ж вони можуть вчинити?

Принц Оранський. Альба йде сюди.

Егмонт. Не вірю.

Принц Оранський. Я знаю те напевне.

Егмонт. Але ж регентка нічого про те не знає.

Принц Оранський. Це переконує мене ще більше. Регентка повинна буде поступитися йому місцем. Він кровожерний, я його добре знаю, і він веде військо.

Егмонт. Знову на наші провінції тягар? Народ не так легко те прийме.

Принц Оранський. Схоплять ватажків.

Егмонт. Ні! Ні!

Принц Оранський. Нам краще податися звідси — кожному до своєї провінції. Там зберемо ми сили; з відвертого насильства він не почне.

Егмонт. Чи не повинні ми привітати його, коли він прибуде?

Принц Оранський. Ми не будемо поспішати.

Егмонт. А якщо він, прибувши сюди, ім'ям короля покличе нас до себе?

Принц Оранський. Пошукаємо пристойного приводу до відмови.

Егмонт. А якщо він вимагатиме?

Принц Оранський. Попрохаємо вибачення.

Егмонт. А якщо він почне наполягати?

Принц Оранський. Тоді ми не з'явимося й поготів.

Егмонт. І нам буде оголошено війну, і ми — бунтівники. Принце, не дозволяй мудруванню заводити тебе надто далеко; я знаю,— страх тобі невідомий. Обміркуй цей крок.

Принц Оранський. Я його обміркував.

Егмонт. Подумай; якщо ти став на хибний шлях, чи знаєш ти, у чому будеш винний? У згубній війні, такій спустошливій, якої ще не зазнавала жодна країна. Твоя відмова з'явиться до нього — то сигнал, який пролунає для провінцій закликком до зброї, а це виправдає будь-яку жорстокість іспанців,— таж їм аби тільки знайти привід, щоб ті жорстокості здійснити. Все, що ми так довго і з такими великими зусиллями намагалися погасити, єдиним помахом розпалиш ти й наблизити до жахливого заворушення. Подумай про міста, про дворянство, про народ, про торгівлю, про землеробство, про ремества! І, разом з тим, подумай і про спустошення і про убивства!.. Спокійно

дивиться солдат на полі бою, як поруч нього падають його товариші; але тут повз тебе пливтимуть річкою тіла мирних городян, дітей, жінок, і стоятимеш ти над ними, охопленний жахом, і вже не знатимеш сам, за що ж ти борешся, коли гинуть ті, що за їхню свободу зняв ти зброю. Що буде з тобою, коли твоє сумління шепне тобі: я зняв її для власної безпеки.

Принц Оранський. Ми не належимо самі собі, Егмонт. Якщо нам годиться жертвувати собою заради тисяч, то так само годиться нам і берегти себе заради тисяч.

Егмонт. Хто себе береже, той мусить сам на себе мати підозру.

Принц Оранський. Хто себе знає, той може сміливо йти вперед і назад.

Егмонт. Лихої години, що ти її побоюєшся, не минути, якщо діяти так, як ти маєш на думці.

Принц Оранський. Йти неминучому лихові назустріч — мудро і відважно.

Егмонт. За такої великої небезпеки не слід нехтувати і найменшою надією її відвести.

Принц Оранський. Ми не маємо більше місця і для найобережнішого кроку; ми стоїмо над безоднею.

Егмонт. Хіба королівська ласка такий вузький краєчок ґрунту?

Принц Оранський. Не такий вузький, але досить-таки слизький.

Егмонт. Богом присягаюся! До нього несправедливі. Я не можу зносити, коли про

нього думають так неподобно! Він син Карла і не здатний на негідні вчинки.

Принц Оранський. Королі нічого негідного не чинять.

Егмонт. Слід його знати ближче.

Принц Оранський. Саме через те, що я його добре знаю, я й раджу небезпечної спроби не дожидатись.

Егмонт. Ніяка спроба не є небезпечною, як скоро зважитись на неї.

Принц Оранський. Ти зіритований, Егмонте.

Егмонт. Я мушу дивитися моїми власними очима.

Принц Оранський. О, коли б хоч цим разом глянув ти моїми! Друже, лише тому, що очі твої розплющені, гадаєш ти, що бачиш. Я від'їжджаю! Чекай на прибуття герцога Альба, і ховай тебе боже! Хто його знає — може, вирішення моє і тебе врятує. Може, дракон відмовиться від своєї здобичі, якщо не зможе проковтнути нас обох разом. Може, він не поспішатиме, щоб найпевнішого завдати удару; і, може, таким чином, дасть тобі час і змогу побачити становище речей у справжньому їх вигляді. Але тоді — мерщій! Мерщій! Рятуйся! Рятуй себе!.. Прощай!.. Нічого не спускай з уваги: скільки солдатів приведе він з собою, як їх буде розташовано в місті, яку міць іще матиме регентка, чи задосить рішучими й відважними будуть твої друзі. Сповіщай мене про все... Егмонте!..

Егмонт. Чого тобі?

Принц Оранський (*хапаючи його*)

за руку). Дозволь умовити тебе! Поїдьмо разом!

Егмонт. Як? У тебе сльози, принце?

Принц Оранський. Плакати за тим, хто загинув— не сором і чоловікові.

Егмонт. Ти вважаєш, що я загинув?

Принц Оранський. Ти загинув... Одумайся! Тобі залишається дуже мало часу. Прощай! (*Виходить*).

Егмонт (*сам*). Дивна річ! Щоб думки інших людей мали на нас такий великий вплив! Ніколи б я цьому раніше не повірив, а ось він перелив у мене свої побоювання й усю свою тривогу... Геть!.. То чужа крапля в моїй крові. О добра природо, викинь її з мене! А щоб змити з чола мого зморшки задуми,— для цього є у мене наймиліший засіб.

ДІЯ ТРЕТЯ

ПАЛАЦ РЕГЕНТКИ.

Маргарита Пармська.

Маргарита. Я повинна була це передбачити... Ах! Коли проводиш час за працею й турботами, то завжди здається, що чиниш неможливе; а той, хто стежить здалеку й наказує, той гадає, що він вимагає лише можливого... О королі!.. Я ніколи б не повірила, що те може мене так прикро вразити. Владарювати — так приємно!.. Що ж діяти — зректись?.. Не розумію, як міг зважитись на це мій батько; але я хочу теж зробити так, як він.

Мак'явель з'являється в глибині сцени.

Регентка. Підійдіть ближче, Мак'явель. Я замислилася над листом мого брата.

Мак'явель. Насмілюсь запитати, який його зміст?

Регентка. У ньому стільки ж ніжної уваги до мене, скільки дбайливого піклуван-

ня про свою державу. Він вихваляє непохитність, пильність та вірність, з якими я до цього часу охороняла права його величності на цій землі. Він шкодує за тим, що свавільний народ завдає мені так багато турбот. Він так глибоко переконаний у моїй прозорливості, так безмежно вдоволений з мудрого мого керування, що я майже ладна сказати,— листа цього написано для короля занадто гарно, а що для брата — то й поготів.

М а к'я в е л ь. То не вперше висловлює він вам своє справедливе вдоволення.

Р е г е н т к а. Але ж уперше слово його— лише риторична фігура.

М а к'я в е л ь. Я не розумію вас.

Р е г е н т к а. Зараз зрозумієте... Бо після цього вступу він висловлює думку, що без війська, без невеличкої армії — я завжди гратиму тут лише жалюгідну роль! Ми зробили велику помилку, каже він, коли, зглянувшись на скарги тутешнього народу, вивели наших солдатів з провінцій. Добрий гарнізон, гадає він, що падає тяжким тягарем городянинові на плечі, не дозволяє йому високо стрибати.

М а к'я в е л ь. Це могло б украй зіритувати людей.

Р е г е н т к а. Але король вважає,— чуєш! — він вважає, що вправний генерал, такий, що не бере ніяких резонів до уваги, вмить упорається з народом і дворянством, з городянами й селянами; а через те й посилає сюди з дужим військом... герцога Альба.

М а к'я в е л ь. Альба?

Регентка. Ти дивуєшся?

Мак'явель. Ви сказали: посилає. Він, мабуть, запитує: чи не послати?

Регентка. Король не запитує; він посилає.

Мак'явель. Отже, ви матимете у вашому розпорядженні досвідченого полководця.

Регентка. В моєму розпорядженні? Кажіть прямо, Мак'явель.

Мак'явель. Я волів би не висловлюватися перш, ніж ви.

Регентка. А я воліла б не признаватися у цьому! Мені це боляче, дуже боляче... Я бажала б, щоб брат мій ліпше висловив мені усе те прямо, що має він на думці, а не підписував формальні послання, що їх складає його статс-секретар.

Мак'явель. А чи не слід було б розібратися...

Регентка. Я знаю їх уздовж і вшир. Їм дуже хотілося б, щоб усе було вичищено й підметено як слід; а через те, що самі вони до справи не беруться, тож і доручають її кожному, хто з'явиться до них з мітлою у руках. О, я бачу їх так ясно, немов короля і радників його виткано на цих шпалерах.

Мак'явель. Так виразно?

Регентка. До найдрібнішої риси. Серед них є й порядні люди. Чесний Родріго, досвідчений і скромний, що не дуже високо ціляє, але й ніколи не принижує своєї гідності; прямодушний Алонсо, ретельний Френеда, непохитний Лас Варгас та ще кілька інших, що завжди стоять з нами заодно,

коли партія добрих замірів бере гору. Але поруч них сидить і толедець з запалими очима, мідним чолом і з поглядом глибоким і вогненным, сидить і бубонить крізь зуби про жіночу слабкість, про невчасну поступливість, а також і про те, що жінки, звичайно, можуть триматися на об'їжджених конях, але самі тих коней об'їжджати не здатні, та ще багато подібних жартів, що їх мені частенько доводилося вислухати від панів політиків.

Мак'явель. Ви чудово підібрали фарби для вашої картини.

Регентка. А все ж, ви повинні визнати, Мак'явель: неважаючи на превелику силу відтінків, що їх я могла використати для моєї роботи, не знайшлося того жовто-бурого, жовчно-чорного тону, яким визначається колір обличчя герцога Альба, і тієї фарби, якою він сам малює. В кожній людині вбачає він перш за все богохульника й зневажника його величності, бо ж на підставі цього пункту можна всіх їх зараз же колесувати, саджати на палю, четвертувати й палити... Добро, що я його отут чинила, мають там за ніщо саме через те, що це — добро... І от чіпляється він до кожного дрібного вибуху, який давно вже минув, пригадує собі кожне заворушення, яке давно вже приборкано. — і перед очима короля встає раптом така сила бунтів, повстань та безумств, що йому здається, немов у нас тут усі один одного пожирають, а тимчасом — оту скороминушу вихватку грубої черні давно вже всі у нас забули. Отак спалахує в серці короля

глибока ненависть до бідного люду; ті бідолашні видаються йому огидними потворами звірячої подоби; тож він і вдається до вогню й меча, гадаючи, що тільки цим можна приборкати людей.

Ма к'я в е л ь. Мені здається, що ви надто гаряче поставились до справи і дуже перебільшуєте все. Хіба ж ви не залишаєтеся регенткою?

Р е г е н т к а. Я знаю все наперед. Він привезе інструкцію з собою. Я маю чималий досвід у державних справах, щоб знати, як відтісняють людину, не відбираючи в неї високої посади... Отже,— по-перше, він привезе інструкцію з собою, в якій все буде висловлено невиразно і ухильно; він до всього втручатиметься, бо сила буде у нього в руках; а якщо я почну скаржитися, він пошлеться на іншу інструкцію — таємну; якщо я захочу глянути на неї, він відкладатиме і зволікатиме на всі лади; якщо я наполягатиму, він покаже мені папір, який міститиме в собі щось зовсім інше; а якщо я все ж не заспокоюся на тому,— він дасть мені волю говорити досхочу, а сам удаватиме, немов мене не розуміє... А тимчасом повершить все те, чого я боюся, а те, чого я так бажаю, відкладе на безрік.

Ма к'я в е л ь. Я радий був би вам заперечити, коли б те було можливо.

Р е г е н т к а. Все, що з таким терпінням неймовірним я погамувала, розпалить він своєю лютою жорстокістю ізнову; на свої очі побачу я, як руйнуватиметься те, що будувала я моїми власними руками і, окрім

того, мені ще й доведеться відповідати за його провину.

Ма к'я вель. Не випереджайте подій, ваша високість.

Регентка. Я ще маю досить сили, щоб володіти собою і здаватися спокійною. Хай приїздить; я чемно поступлюся йому місцем і не чекатиму, щоб він мене зсадив.

Ма к'я вель. Так легко зважитесь ви на такий важливий крок?

Регентка. Не так легко, як ти гадаєш. Хто звик владарювати, хто звик щоденно тримати у руці своїй долю тисяч людей, той сходить з трону, як у домовину. Та все ж то краще, ніж залишатися примарою серед живих і, ставши враз нічим, претендувати ще на місце, що його дістав у спадщину від тебе інший, і вже ним володіє, і вже його посів.

ГОСПОДА КЛЕРХЕН

Клерхен. Мати.

Мати. Такого кохання, як у Бракенбурга, не бачила я зроду; я думала, що таке буває лише в рицарських історіях.

Клерхен (*ходить туди й сюди по кімнаті, тихо наспівуючи пісню*).

Щастя лише
Той, хто любить, зазнає.

Мати. Він догадується про твої взаємини з Егмонтом; а проте я гадаю, що коли б ти обходилася з ним трохи привітніше,

коли б ти захотіла,— він залюбки з тобою одружився б.

К л е р х е н (*співає*).

Грає
Й страждає
Нам серце в грудях;
Мучить,
Мордує —
І туга і жах;
Гучно радієш,
Враз — сум огортає...
Щастя лише
Гой, хто любить, зазнає.

М а т и. Покинь-бо те казна-що!

К л е р х е н. Не гримайте на мене; це могутня пісня. Я вже не раз заколисувала нею одну велику дитину.

М а т и. Ти тільки й маєш у голові, що твоє кохання. Гляди-но, не проморгай усього через одного. Ти не повинна гордувати Бракенбургом, кажу я тобі. Він колись іще зробить тебе щасливою.

К л е р х е н. Він?

М а т и. Атож! Пожди-но!.. Ви, діти, не заглядаєте наперед і не слухаєте нас, що маємо життєвий досвід. І юності, і чарівному коханню — всьому настає край; і надійде такий час, коли складатимеш богові дяку, як що знайдеш собі десь безпечний захисток.

К л е р х е н (*здригається, якийсь час мовчить, а потім із запалом*). Мамо, нехай той час надійде разом із смертю. Думати про все те наперед — так страшно!.. А коли надійде він... коли нам доведеться... тоді... тоді ми поміркуємо, що нам робити... Егмонте, втра-

тити тебе!.. *(Крізь сльози)*. Ні, це неможливо, неможливо...

Входить Егмонт у солдатському плащі,
в капелюсі, насуненому на обличчя.

Егмонт. Клерхен!

Клерхен *(скрикує, відхитнувшись)*.
Егмонте! *(Кидається до нього)*. Егмонте!
(Обнімає його й пригортається до нього).
О любий мій, коханий, дорогий! Ти при-
йшов? Ти вже тут!

Егмонт. Добри вечір, мати.

Мати. Хай благословить вас бог, шля-
хетний пане! Моя донечка вкрай змудилася,
чекаючи на вас так довго; цілісінький день
сьогодні в неї тільки й мови, що про вас,
ще й пісень ваших улюблених все нині спі-
вала.

Егмонт. Ви ж почастиєте мене вече-
рею?

Мати. За честь собі матиму. Аби було
чим почастувати.

Клерхен. Знайдеться! Не турбуйтеся,
мамо; я вже про все подбала і дещо приго-
тувала. Не виказуйте моїх таємниць, мамо.

Мати. Аби яке частування...

Клерхен. Стривайте-но! На мою дум-
ку, он як: коли він біля мене, я не відчуваю
ніякого голоду; то й він не повинен відчува-
ти великого апетиту, коли я біля нього.

Егмонт. Ти гадаєш?

Клерхен *(тупає ногою і з досадою
відвертається)*.

Егмонт. Що тобі?

Клерхен. Які ви нині холодні! Ви ще й

разу мене не поцілували. А навіщо ви собі руки плащем сповили, як у немовляти? Не личить солдатові й коханцеві ходити із сповитими руками.

Егмонт. Не завжди, люба моя, не завжди. Коли солдат залягає на ворога і хоче взяти його хитрощами,— він зщулюється увесь, обхоплює сам себе руками і обмірковує свій план. І коханець...

Мати. Чи не будете ви такі ласкаві сісти? Так вам буде зручніше... А мені треба до кухні; Клерхен про все забуває, коли ви тут. То вже вибачте за вечерю.

Егмонт. Ваша гостинність буде найкращою приправою.

Мати виходить.

Клерхен. А чим же буде моє кохання?

Егмонт. Усім, чим ти захочеш.

Клерхен. Порівняйте його з чим-небудь, якщо ви маєте серце.

Егмонт. Почнемо з цього. *(Скидає плаща й залишається в розкішнім убранні).*

Клерхен. О господи!

Егмонт. Тепер мої руки вільні. *(Пригортає її до себе).*

Клерхен. Пустіть! Ви помнете ваше убрання. *(Відступає).* Яка розкіш! Тепер я до вас і доторкнутися не наслідуюсь.

Егмонт. Ти вдоволена? Я ж обіцяв тобі прийти колись в іспанському строї.

Клерхен. Я вже давно перестала вас об тім просити; я думала — ви не хочете... Ах, і Золоте Руно!

Егмонт. Ось ти його й побачила.

Клерхен. Тобі надів його на шию сам імператор?

Егмонт. Так, дитино! І цей ланцюг і орден дають тому, хто ним нагороджений, найвищі привілеї. Я не визнаю на землі іншого судді моїм вчинкам, окрім гросмейстера ордену і капітулу рицарів у повному їх складі.

Клерхен. О, ти міг би дозволити цілому світові тебе судити!.. Який чудовий оксамит! А позументи! А гаптування!.. Не знаєш, з чого й почати!

Егмонт. То намилуйся ж досхочу.

Клерхен. А Золоте Руно! Ви розповідали мені його історію й казали: це орден дуже видатний і важливий, заслужити й здобути його можна лише рицарською відвагою або невтомними трудами і завзяттям. Це дуже коштовна відзнака... Я можу порівняти її з твоїм коханням... Я теж ношу його на серці... а далі...

Егмонт. Що хочеш ти сказати?

Клерхен. А далі не можна й рівняти.

Егмонт. Чому?

Клерхен. Я здобула його не трудом і завзяттям та й не заслужила.

Егмонт. В коханні це виглядає інакше. Ти заслужила його саме через те, що нічого не робила для того, щоб його здобути... і, здебільшого, тільки ті люди й здобувають кохання, які за ним не женуться.

Клерхен. Ти кажеш так, зважаючи на себе? Висловлюючи цю горду думку, ти, мабуть, себе самого мав на увазі? Себе, якого любить весь народ?

Егмонт. Коли б я зробив для нього хоч крихту! Чи ж міг я що зробити для нього! На те його добра воля — мене любити.

Клерхен. Ти, мабуть, був сьогодні в регентки?

Егмонт. Я був у неї.

Клерхен. У тебе з нею добрі взаємини?

Егмонт. Ніби так виглядає. Ми привітні одне до одного й послужливі.

Клерхен. А в душі?

Егмонт. Я їй добра бажаю. Кожне з нас має свої власні наміри. Та це не псує наших відносин. Вона чудесна жінка, знає своїх людей і могла б мати неабияку проникливість, коли б не була такою підозрілою. Я завдаю їй багато турбот, бо в кожному моєму вчинкові вона шукає якоїсь таємниці, а в них ніякої й немає.

Клерхен. Так-таки ніякої?

Егмонт. Ну що там! Іноді дієш і не без потайної думки. Кожне вино з бігом часу залишає на дні бочки гущу. Принц Оранський, звичайно, ще більше притягає її увагу, залишаючись для неї вічною загадкою. Склався такий погляд, що він завжди має на думці щось таємниче: і ось вона очей не зводить з його чола, щоби довідатися, що він замишляє, за кожним його кроком стежить, бажаючи вгадати, куди він їх спрямує.

Клерхен. Чи не прикидається вона?

Егмонт. Вона ж регентка,— і ти ще питаєш?

Клерхен. Даруйте, я хотіла запитати: чи вона фальшива?

Егмонт. Не більше і не менше, ніж кожний, хто намагається здійснити свої наміри.

Клерхен. Я не могла б жити, будши на її місці. А вона ось має чоловічу вдачу; не така вона жінка, як ми всі — швачки й куховарки. Вона — велична, відважна, дужа.

Егмонт. Так, доки справи йдуть собі своїм звичаєм. Але цим разом вона все ж трохи розгубилася.

Клерхен. Як саме?

Егмонт. В неї позначаються невеличкі вуса на верхній губі, і часом бувають напади подагри. Справжня амазонка!

Клерхен. Велична жінка! Мене узяв би страх, якби довелося з'явитись їй на очі.

Егмонт. А ти ж не з полохливих... Проте, це був би не страх, а лиш дівоча соромливість.

Клерхен *(спускає очі додолю, бере його руку і тулиться до нього)*.

Егмонт. Я розумію тебе, люба дівчино! Ти можеш підвести очі!.. *(Цілує їй очі)*.

Клерхен. Дозволь мені помовчати! Дозволь мені притулитися до тебе... Дозволь мені дивитись тобі в очі; знайти в них усе — і втіху, й надію, і радість, і горе. *(Вона обнімає його і пильно дивиться йому в вічі)*. Скажи мені! Скажи! Я не збагну ніяк! Чи й справді ти Егмонт? Граф Егмонт? Отой великий Егмонт, що притягає до себе загальну увагу, що про нього в часописах пишуть, що до нього провінції наші такі щиро прихильні?

Егмонт. Ні, Клерхен, я не той.

Клерхен. Як?

Егмонт. Бач, Клерхен!.. Дозволь мені сісти!.. *(Він сідає, вона стає перед ним навколішки на ослінчику, кладе свої руки йому на коліна і не зводить з нього очей)*. Той Егмонт — то похмурий, нечулий, холодний Егмонт, що мусить замикатися в самому собі і набирати чи такого чи іншого вигляду; той — змучений, незбагнений, пригнічений турботами, хоч людям він і здається веселим та безжурним; той Егмонт — це той, що його любить народ, який і сам не відає, чого він хоче; це той, що його вшановує й до неба підносить юрба, з якою нічого не можна розпочати; це той, що його оточують друзі, на яких здатися не можна; це той, що на нього чигають люди, які при нагоді ладні вчинити йому шкоду; це той, що працює і віддає всі свої сили — часто без пуття, майже завжди без нагороди... О, дозволь мені нічого не казати про те, що тому доводиться терпіти, що діється у того на душі! А цей Егмонт, Клерхен,— це спокійний, відвертий, щасливий, цього кохає й розуміє найкраще в світі серце, яке і він зрозумів цілком і яке він тепер з безмежним коханням і довір'ям пригортає до свого. *(Обнімає її)*. Це — твій Егмонт.

Клерхен. О, дай мені вмерти! Немає в світі радощів повніших за ті, що сповняють зараз моє серце!

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

В У Л И Ц Я.

Єттер. Тесляр.

Єттер. Ей! Тс!.. Ей, сусідо, одне слово!

Тесляр. Іди своєю дорогою і говори нишком.

Єттер. Тільки одне слово. Нічого нового?

Тесляр. Нічого, крім того, що нам знову не вільно розмовляти.

Єттер. Як-то?

Тесляр. Підійдіть-но сюди, ближче до будинку. Начувайтесь! Герцог Альба, тільки-но сюди прибув, дав наказ, за яким усі ті, хто по-двоє чи по-трое зійдуться на вулиці для розмови, оголошуються негайно і без усякого розслідування винними в державній зраді.

Єттер. Ой, лишенько!

Тесляр. Під загрозою вічного ув'язнення заборонено розмовляти про державні справи.

Єттер. О, наша свобода!

Т е с л я р. І під загрозою смертної кари ніхто не сміє ганити того, що чинитиме уряд.

Є т т е р. О наші голови бідолашні!

Т е с л я р. А батькам, матерям, дітям, родичам, друзям, слугам обіцяно велику ласку, якщо вони слідкуватимуть за всім, що діється в них у господі, і доноситимуть об тім саме для цього встановленому, спеціальному судові.

Є т т е р. Ходімо додому.

Т е с л я р. А покірним обіцяно, що ні життя їхнє, ні честь, ані майно їхнє ніякої шкоди не зазнають.

Є т т е р. Яка велика ласка! То ж то мені якось моторошно стало, тільки-но герцог прибув до міста. І з того часу все ввижається мені, що небо немов чорним серпанком заволоклося і звисло так низько, що доводиться згинатися, аби не стукнутися об нього головою.

Т е с л я р. А як тобі вподобалися його солдати? Що скажеш? Це зовсім іншого гатунку раки, порівнюючи до тих, що ми їх звикли бачити тут раніше.

Є т т е р. Тьфу! Йй-право, серце болить, коли дивишся, як вони нашими вулицями марширують. Прямі, наче ті свічки, очі повистріцають, всі о д и н крок вибивають, скільки б їх не було. А як на варті стоять і ти повз котрого з них проходиш,— то здається, немов він так і прошиває тебе поглядом, ще й на вигляд такий він суворий та похмурий, що тобі по тому на кожному розі кат ввижається. Не до вподоби вони мені. Інша річ — наша міліція: ото був веселий народ!

Бувало стоять собі, розчепірівши ноги, зсунувши капелюха набакир, і хоч часом і причепиться которий, а проте вони й самі любили пожити, та й іншим жити не заважали; ці ж лобуряки — чисто, як машини, та ще й у кожній чортяка сидить.

Тесляр. А якщо отакий та гукне раптом: «Стій!» та націлиться,— як ти гадаєш, чи можна встояти на ногах?

Єттер. Я отак би й сконав тут відразу.

Тесляр. Ходімо додому.

Єттер. Не буде добра. Прощавай.

Входить Зьост і підходить до них.

Зьост. Друзі! Товариші!

Тесляр. Цитьте! Не затримуйте нас.

Зьост. А ви знаєте?

Єттер. Навіть занадто багато!

Зьост. Регентка виїхала.

Єттер. Рятуй нас боже!

Тесляр. Тільки вона й стояла за нас.

Зьост. Виїхала раптово і тишком-нишком. Не змогла з герцогом поладнати; звеліла переказати дворянству, що повернеться. Ніхто в те не вірить.

Тесляр. Хай бог простить дворянству, що воно дозволило накласти це нове ярмо нам на шию. Вони могли відвернути небезпеку. Пішли наші привілеї за вітром.

Єттер. Бога ради, ні слова про привілеї! Я відчуваю, що в повітрі вже езекуцією пахне; сонце не хоче проглянути з-поза хмар, туман видихає сморід.

Зьост. Принц Оранський теж виїхав.

Т е с л я р. Виходить,— усі нас покинули!

Зь о с т. Граф Егмонт ще тут.

Є т т е р. Хвала богові! Хай підсилять його всі святі новими силами нам на захист; він єдиний ще може щось ізробити.

Входить Ф а н з е н.

Ф а н з е н. Чи знайду я, нарешті, хоч двійко людей, що не сховалися ще в свою нору?

Є т т е р. Зробіть нам ласку — проходите собі, не зупиняйтесь.

Ф а н з е н. Ви нечемні.

Т е с л я р. Зараз не час до компліментів. Чи не свербить вам знову спина? Чи, може, ви уже загоїли її?

Ф а н з е н. Хто ж то питає в солдата про його рани! Коли б я звертав увагу на стусани, то нічого путнього з мене не вийшло б.

Є т т е р. Може бути й багато гірше.

Ф а н з е н. Де ще та гроза, а вам уже руки й ноги тремтять з переляку,— бачу я.

Т е с л я р. Гляди, щоб не довелось тобі, бува, деінде ногами подригати, якщо ти не вгамуєшся.

Ф а н з е н. Жалюгідні миші, що вдалися в розпач, бо господар завів нову кицьку! Хіба що трохи інакше, але ми все ж продовжуватимемо нашу справу, не турбуйтеся!

Т е с л я р. Ти зухвалий дурисвіт!

Ф а н з е н. А ти — тютя з полив'яним носом! Дай ти герцогові спокій. Старий кіт виглядає так, наче він чортів замість мишей нажерся і тепер не може їх перетравити. Не

чіпайте ви його; адже ж і він мусить їсти, пити, спати, як і всі інші люди. Він мені не страшний, аби тільки ми вірно використали час. Спочатку піде в нього робота шпарко; а згодом він і сам зрозуміє, що багато краще жити в комірці серед добрячих кавалків сала та міцно спати щоночі, аніж цілими годинами чигати на якусь паскудну мишу. Та годі вам, я знаю тих намісників.

Тесляр. І як ото цій людині все минається дурно! Коли б я хоч раз у житті щось таке сказав,— я не мав би й хвилини спокою.

Фанзен. Заспокойтесь. І бог у небі не звертає на вас, робаків, ніякої уваги, а тим паче — регент.

Еттер. Дурноляп!

Фанзен. А я знаю деяких, котрим багато корисніше було б, якби вони, замість геройства, та добре хвости свої попідгинали.

Тесляр. Що ви хочете цим сказати?

Фанзен. Гм! Я графа маю на увазі.

Еттер. Егмонта? А чого ж він має боятися?

Фанзен. Я бідак, і міг би цілий рік прожити на те, що викидає він за один вечір. А проте — йому слід було б віддати мені увесь свій річний прибуток за те, щоб дістати мою голову, хоча б на чверть години.

Еттер. Ти надто високо несешся! Та Егмонтове волосся розумніше, ніж твій мозок.

Фанзен. Балакайте! Розумніше, та не хитріше. Ті вельможі завжди першими попа-

даються в пастку. Йому не слід було б довіряти.

Єттер. Що він верзе! Щоб такий вельможа...

Фанзен. Саме через те, що він вельможа, а не кравчук.

Єттер. У, ти,— невмивака-невтирака!

Фанзен. Хотів би я, щоб ваша задирливість перейшла, хоч на часинку, до його тіла та, розбурхавши його, так довго дратувала б його та ятрила, аж поки він не накивав би п'ятами з міста.

Єттер. Ви плещете казна-що; він у такий же недосяжній вишині, як і зірки в небі.

Фанзен. Хіба ж ти ніколи не бачив, як зірка падає? Мить — і вже її нема!

Тесляр. Хто ж то збирається кувати на нього лихо?

Фанзен. Хто збирається? Чи не збираєшся ти часом стати тому на заваді? Чи не збираєшся ти зняти бунт, коли вони його схоплять?

Єттер. Ах!

Фанзен. Чи не збираєтеся ви заради нього вашими ребрами ризикнути?

Зьост. Ех!

Фанзен (*перекривляючи їх*). Іх! Ох! Ух! Шкварте за всією абеткою. Так було і так буде! Ховай його боже!

Єттер. Мене лякає ваша безсоромність. Щоб отакий шляхетний, такий чесний чоловік та мав чого боятися?

Фанзен. Шельма завжди вигадує на всьому. На лаві підсудних — він шиє суддю

в дурні; на судовому кріслі — з радістю обертає невинного на злочинця. Та я сам переписував якомсь протокола, з якого було знати, що комісар дістав від двору велику похвалу та грубі гроші за те, що, шляхом допиту, обернув, як того хотіли, одного чесного чолов'ягу на шахрая.

Т е с л я р. Це знову ж таки чистісінька брехня. Що ж можна витягти шляхом допиту, якщо людина нічим не винна?

Ф а н з е н. Та й розуму ж — як у горобця! Коли немає чого розплутати шляхом допиту, тоді вплутують шляхом допиту. Чесність робить людину нерозсудливою, ба навіть різкою. Через те спочатку спокійнісінько та легесенько випитують, а заарештований, пишаючись своєю безневинністю, як те в них зветься, говорить навпрямець геть чисто все, про що розсудливий чоловік промовчав би, на його місці бувши. Тоді інквізитор перевертає відповіді знову на запитання і пильно стежить, чи не прохопиться отой підсудний бодай хоч однісіньким суперечним словечком; тож і затягає він вузол на шії — і горе дурникові, якщо той дозволить себе залякати чи то геть заплутати тим, що він тут забагато, а там, замало сказав, чи то, бог його знає через яку примху, ще й по-таїв дещо,— тоді ми на вірному шляху! І запевняю вас,— ганчірниці не так ретельно порпаються в смітнику, як отакий фабрикант злочинців із нікчемних, сумнівних, слизьких, плутаних, непевних, прихованих, визнаних, відкинутих прикмет та обставин майструє собі, кінець кінцем, солом'яне опудало, щоб

мати змогу повісити свою жертву принаймні хоч *in effigie* *. І нехай отой бідаха богові дякує, якщо він буде тільки дивитися, як його вішатимуть.

Е т т е р. Ото язикатий!

Т е с л я р. Мухи, може, й ускочать. Оси ж лише сміх собі зроблять з вашого павутиння.

Ф а н з е н. Дивлячись який павук. Ось, приміром, довготелесий герцог виглядає чисто як павук-хрещак, та не якийсь там товстопузий,— ті не такі небезпечні,— а ци-батий, з вузьким тільцем, який, скільки не пожирає — не гладшає, а павутиння в нього хоч і тонке, проте міцне й тягуче до ката.

Е т т е р. Егмонт — рицар Золотого Руна; хто наважиться зняти на нього руку? Тільки йому рівні можуть його судити, тільки збори рицарів ордену. В тебе лихий язик, в тебе нечисте сумління,— ото ж ти й базікаєш абищо.

Ф а н з е н. Чи ж я йому злого зичу? Я з вами згодний. Він чоловік добрячий. Двойко з моїх добрих друзів, що їх кожен інший давно вже повісив би, відпустив він під чотири вітри, лише відшмагавши їх гарненько по спині. Ну ж бо, розходьтеся! Розходьтеся! Тепер я й сам вам раджу. Я бачу — ген там знову дозорці йдуть; не впадає, щоб вони збиралися з нами на побратимство випити. Що ж, подождемо їх тут

* Вираз «вішати *in effigie*» означає скатування позаочно, коли замість засудженого й відсутнього злочинця карають ляльку в його подобі.

та придивимося до них тишком-нишком. Маю я дві небоги та кума-шинкаря; якщо, почастивавшись в тих, вони все ж не приручаться,— ну, тоді вони й справді вовки неситимі.

КУЛЕНБУРЗЬКИЙ ПАЛАЦ.

Резиденція герцога Альба.

Сільва та Гомес — зустрічаються.

Сільва. Ти виконав герцогові накази?

Гомес. Точно. Всім денним дозорцям наказано в означений час прибути в певні місця, що я їм призначив; а тимчасом вони мають обходити, як звичайно, все місто й додержувати ладу й спокою. Жодний дозорець нічого не знає про те, що має робити інший; кожен думає, що наказа дістав лише він сам, і таким чином можна буде в одну мить стягти увесь кордон і зайняти всі входи до палацу. Чи знаєш ти, що спричинилося до цього наказу?

Сільва. Я звик сліпо коритися. Та й кому ж то коритися так легко, як не герцогові? Адже ж кожного разу кінець справи доводить, що розрахунки його були вірні.

Гомес. Правда! Правда! І мене анітрохи не дивує, що ти такий же замкнений у собі і такий же скупий на слова, як і він сам, раз ти мусиш повсякчас бути біля нього. Мені ж усе те здається чужим, бо я звик до легшої італійської служби. Вірність та покірливість, звичайно, і у мене в крові,

як і у всіх інших; проте я люблю вдаватися до балачок та суперечок. А ви всі такі мовчазні і завжди такі похмурі. Герцог видається мені мідяною вежею без брами, що її гарнізоні годилося б мати крила. Нещодавно чув я, як він, сидячи за столом, висловився про одного веселого привітного чоловіка: він скидається, сказав він, на паскудний шинок з розмальованою вивіскою, щоб впадала в око й принаджувала ледарів, жебраків та злодіїв.

С і л ь в а. А дже ж він і нас привів сюди тишком-нишком?

Г о м е с. Проти цього нічого не скажеш. А якже! Хто був свідком спритності й хисту, з якими він провів армію з Італії аж сюди, той, безперечно, дещо бачив. Як він прошигнув між французами-роялістами та французами-гугенотами, між швейцарськими найманцями та кантональними загонами — і разом з тим зумів зберегти у військовій найсуворішій дисципліні! І як легко, без єдиної сутички, зробив він отой перехід, що його вважалося таким небезпечним!.. Так, ми бачили дещо і дечого навчилися.

С і л ь в а. А тут! Чи ж не тихо й не спокійно все навколо, наче й не було ніякого повстання?

Г о м е с. Ну, тут було вже майже скрізь тихо, коли ми сюди прийшли.

С і л ь в а. В провінціях стало багато спокійніше; і якщо хтось іще й ворухиться, то лишень для того, щоб утекти десь далі. Але і тим перегородить він скоро всі дороги, гадаю я.

Гомес. Отепер він здобуде цілковитої ласки короля.

Сільва. А для нас найважливіше — це здобути його особистої ласки. Коли король сюди прибуде, то певна річ, — ні герцог, ані кожен з тих, кого він відрекомендує, не залишаться без нагороди.

Гомес. Ти гадаєш, що король сюди прибуде?

Сільва. Так готуються і зроблено стільки заходів щодо його приїзду, що це вельми правдоподібно.

Гомес. Мене вони не переконують.

Сільва. То принаймні хоч і знай про те, та примовчуй. Бо, якщо король і не має наміру сюди приїхати, то він, щонайменше, має намір примусити всіх тому повірити.

Входить Фердінанд, позашлюбний син герцога Альба.

Фердінанд. Мій батько ще не виходив?

Сільва. Ми чекаємо на нього.

Фердінанд. Князі скоро прибудуть сюди.

Гомес. Вони прибудуть нині?

Фердінанд. Так, принц Оранський та Егмонт.

Гомес (стиха до Сільва). Я починаю дещо розуміти.

Сільва. То тримай це в собі.

Входить герцог Альба.
В міру того, як він наближається і проходить, усі присутні відступають назад.

Альба. Гомес!

Гомес (*виходить наперед*). Ваша світлість!

Альба. Варту розставлено? Розпорядження дано відповідно до наказу?

Гомес. Якнайточніше. Денні дозорці...

Альба. Досить. Чекай у галереї. Сільва скаже тобі, коли їх стягти і зайняти всі входи до палацу. Решту — ти знаєш.

Гомес. Так, ваша світлість! (*Виходить*).

Альба. Сільва!

Сільва. Я тут.

Альба. Все, що я здавна так високо в тобі цинив,— мужність, рішучість, непохитну справність щодо виконання наказів,— все це покажи сьогодні.

Сільва. Уклінно дякую вам, ваша світлість, що ви даєте мені нагоду показати, що я й зараз такий же, яким був колись.

Альба. Тільки-но князі увійдуть до мене, ти, не гаючи часу, рушай і бери Егмонтового секретаря під варту. Чи всіх потрібних заходів ужив ти, щоб і тих інших, яких намічено, схопити?

Сільва. Здайся на нас. Їхня доля повершиться своєчасно і жахливо, як точно розраховане затемнення сонця.

Альба. Чи звелів ти наглядати за ними якнайпильніше?

Сільва. За всіма; а надто за Егмонтом. Він єдиний, що не змінив своєї поведінки, відколи ти сюди прибув. Цілісінький день — з одного коня на іншого, гостей приймає, завжди веселий і дотепний за столом, грає

в кості, стріляє, а нічної доби крадеться до своєї любки. Щождо інших, то вони, навпаки, помітно змінили свій побут; сидять собі у себе вдома; коли проходиш повз їхні двері, то здається, що в кожному з отих домів лежить хтось тяжко хворий.

А л ь б а. Тож поспішімо, доки вони ще не встигли одужати проти нашого бажання.

С і л ь в а. Я тримаю їх у жмені. За твоїм наказом ми оточуємо їх найшанобливішою увагою. Вони—аж потерпають. Дипломатично вони відповідають нам боязкою подякою, проте відчувають, що найдоцільніше було б тікати; та ніхто не наслідуюється зробити бодай хоч один крок; вони вагаються, не можуть об'єднатися, а розпочати щось сміливе поодинці не дає нікому з них дух товаришування. Їм дуже хотілося б зняти з себе всяку підозру, а тимчасом вони чимраз все більше й більше стягають її на себе. Вже виростає перед моїми очима радісне завершення всього твого плану.

А л ь б а. Я радію лише тоді, коли справу завершено цілком; та й тоді нелегко піддаюся цьому почуттю: бо ж і по тому залишається ще багато дрібниць, про які слід і подумати і потурбуватися. Щастя норовливе,— часто воно ушляхетнює буденні заміри і знеславлює буденним кінцем глибоко продумані діла. Залишайся тут, доки не придуть князі; тоді передай Гомесові наказ зайняти вулиці, а сам мерцій бери під варту Егмонтового секретаря та інших, що їх зазначено тобі. Як виконаєш це, то з'явишся сюди й доповіси моему синові, щоб він

негайно сповістив мене про все на зборах ради.

С і л ь в а. Сподіваюсь, що вже сьогодні ввечері я сам доповідатиму тобі.

А л ь б а йде до сина, що весь цей час стояв у галереї.

Хоч і тяжко мені в тому признаватися, але сподівання мої тьмяніють. Я боюсь, що вийде не так, як він гадає. Я бачу духів перед собою, які мовчазно і глибокодумно важать на чорних шалях долю князів та ще багатьох тисяч інших. Повільно коливається стрілка терезів — то в один бік, то в другий; глибоко замислилися судді; та ось, від подиху примхливого фатуму, подається вниз одна шáля, піднімається вгору друга—і сталося. (*Виходить*).

А л ь б а й Ф е р д і н а н д виходять наперед

А л ь б а. Що бачив ти у місті?

Ф е р д і н а н д. Все стихло. Я проїхав верхи туди й сюди по всіх вулицях, наче на прогулянці. Вартові, що ви їх так мудро порозставляли, нагнали такого страху на людей, що вони й шепотітися не наслідуються. Місто схоже на безлюдне поле, коли на нього суне чорна хмара і десь вдалині кидає вогнем блискавиця; не видно ні птаха, ні звіра, крім тих, що боязко метушаться, поспішаючи знайти собі хоч будь-який притулок.

А л ь б а. Більше тобі нічого не зустрілось?

Ф е р д і н а н д. Егмонт і ще кілька вер-

шників їхали на ринковий майдан; ми привіталися один до одного; він сидів на невиїждженому коні, і я не міг його коня не похвалити. «Треба не гаяти часу і виїжджати коней,— скоро вони будуть нам потрібні!» гукнув він мені відповідаючи. Він ще побачиться зі мною нині, додав він, бо на запрошення ваше прибуде до вас на нараду.

Альба. Він ще побачиться з тобою.

Фердінанд. З усіх рицарів, яких я тут знаю, подобається він мені найбільше. Здається, ми будемо друзями.

Альба. Ти все ще надто прудкий і необачний; все ще помічаю я в тобі легковажність твоєї матері; саме вона і віддала її беззастережно в мої руки. Захоплюючись зовнішнім блиском, ти надто швидко зав'язав кілька небезпечних знайомств.

Фердінанд. Ваша воля—для мене закон.

Альба. Я прощаю твоїй молодій крові і цю легковажну довірливість, і ці необачні захоплення. Не забувай тільки, задля якого діла послано мене сюди і яку частку в ньому бажав би я тобі дати.

Фердінанд. Нагадуйте мені про те, і не мійте мене, коли вважатимете це за потрібне.

Альба (*по паузі*). Сину мій!

Фердінанд. Батьку!

Альба. Князі прибудуть скоро сюди, принц Оранський та Егмонт прибудуть. Не з недовір'я не відкривав я перед тобою до цього часу того, що має тут відбутися. Вони вже звідси не вийдуть.

Фердінанд. Що ти замислив?

Альба. Вирішено взяти їх під варту... Ти вражений! Слухай, що ти маєш робити; про те, що саме спричинилося до цього заходу,— довідаєшся тоді, як буде закінчено справу. Зараз немає часу для пояснень. З тобою єдиним бажав би я поділитися найважливішим, найтаємнішим; міцні зв'язки з'єднують мене з тобою,— ти дорогий мені і любий; на тебе хотів би я покласти найголовніше. Не тільки звичку коритися хотів би я викувати в тобі; але й уміння задуми творити, наказувати, доводити кожную справу до кінця бажав би я тобі передати; залишаючи тобі цю велику спадщину, я хотів би королю найгіднішого слугу залишити; наділити тебе найкращим, що я маю, щоб ти міг, не червоніючи, зайняти серед братів твоїх належне місце.

Фердінанд. Чим віддячу я тобі за цю любов, яку даруєш ти лише мені самому, в той час, коли ціла держава тремтить перед тобою!

Альба. Ну, то слухай же, що треба робити. Тільки-но князі увійдуть,— кожен вхід до палацу буде зайнятий військом. Гомес дістав уже наказ. Тимчасом Сільва візьме негайно Егмонтового секретаря та ще декого з найпідозріліших під варту. Тобі доручається догляд за чатами біля брами та у внутрішніх дворах. Але перш за все порозставляй найпевніших людей у сусідніх кімнатах; а по тому — чекай у галереї, доки повернеться Сільва, і принеси мені якогось першого-ліпшого папірця на знак того, що

той своє доручення виконав. По тому почекай у передпокої на принца Оранського; піди слідом за ним; я ж затримаю Егмонта тут, начебто для того, щоб сказати йому ще кілька слів. В кінці галереї зажадай від принца шпаги, поклич варту і, якнайшвидше, заарештуй цього найнебезпечнішого чоловіка; а я візьму Егмонта тут.

Ф е р д і н а н д. Скоряюсь вам, мій батьку... Вперше — з тягарем на серці й занепоеаний до краю.

А л ь б а. Прощаю тобі це; сьогодні ти переживаєш твій перший великий день.

Входить С і л ь в а.

С і л ь в а. Гінець з Антверпена. Ось лист від принца Оранського! Він не приїде.

А л ь б а. Це каже гінець?

С і л ь в а. Ні, це каже мені серце.

А л ь б а. Це говорить твоїми устами мій злий геній. *(Прочитавши листа, подає знак обом, і вони виходять на галерею. Він залишається сам на авансцені)*. Він не приїде! Останньої хвилини чекає він, щоб скинути із себе маску. Він наважується—не з'явися! Отже, цим разом, негадано для нас, розумний виявив себе достатньо розумним, щоб показати себе нерозумним!.. Це підганяє годинника! Ще один маленький рух стрілки — і велика справа повершиться або загине, безповоротно загине; її-бо не можна вже ні відсунути, ні потаїти. Давно я все як слід обміркував,—цей випадок урахував я також,— і твердо вирішив, як діяти і за

таких обставин; а тепер, коли діяти треба, я знову починаю вагатися в душі «за» і «проти» того, що вирішив раніше... Чи ж розумно брати інших, коли його я зараз взяти не можу? Але чи то ж доцільно зволікати і дати Егмонтві змогу вислизнути разом з його прибічниками, такими численними, коли вони сьогодні, можливо, востаннє знаходяться в моїх руках? То доля хитає й тебе, о непохитний? Як довго обмірковувалось все! Як пильно готувалось! Який величний, який чудовий план! Як близько була надія до здійснення! І ось, у вирішальний момент, ти опинився між двома вогнями; немов із урни долі тягнеш темний жереб майбутнього; папірець, що його намацують твої пальці, ще скручений, і невідомо тобі — чи виграв ти, а чи програв! *(Починає прислухатися до чогось, і потім підходить до вікна)*. Це він! Егмонт!.. Як легко приніс тебе сюди твій кінь і не злякався ні запаху крові, ані духа з оголеним мечем, що зустрічає тебе біля брами?.. Злазь!.. Ось ти ступив уже однією ногою в домовину! А тепер — обомá!.. Так! Дякуй йому за вірну службу, погладь, поплескай його востаннє по шії.. Для мене вибору уже нема. Те засліплення, що привело Егмонта сюди, не приведе його до мене вдруге!.. Слушайте!

Фердінанд і Сільва швидко
наближаються.

Альба. Виконуйте, що я вам наказав; я рішення мого не міняю. Я затримаю Егмонта за всяку ціну, доки ти не принесеш

мені звістки від Сільва. Після цього будь тут поблизу. І в тебе відбирає доля щасливу нагоду зробити королю величезну послугу — захопити найбільшого його ворога власною рукою. *(До Сільва)*. Поспішай! *(До Фердінанда)*. Іди йому назустріч. *(Альба залишається якийсь час сам один і ходить мовчки туди й сюди по покої)*.

Входить Е г м о н т.

Е г м о н т. Я прийшов, щоб вислухати веління короля, довідатись, якої служби вимагає він від нашої вірності, що належить йому навіки.

А л ь б а. Він бажає, перш за все, почути від вас пораду.

Е г м о н т. З якого приводу? Чи прибуде сюди і принц Оранський? Я гадав, що він уже тут.

А л ь б а. Мені дуже шкода, що саме в цю важливу годину його серед нас нема. Вашої поради, вашої думки потребує король,— як і чим знову утихомирити ці провінції. Так, він сподівається, що ви допоможете йому вашим могутнім впливом погамувати заворушення і запровадити в провінціях цілковитий і тривалий порядок.

Е г м о н т. Ви повинні б знати краще, ніж я, що все заспокоїлось уже довкола, а було ще спокійніше, доки поява нових солдатів не збудила в душах городян страх і тривогу.

А л ь б а. Ви немов бажаєте натякнути, що було б доцільніше, коли б король зовсім не давав мені нагоди ставити вам запитання.

Е г м о н т. Даруйте! Чи слід було королю посилати сюди військо, а чи багато більш подіяв би приїзд сюди його самого,— робити висновки про те не моя справа. Військо тут, його величності немає. Але ми були б вельми невдячні, вельми короткі на пам'ять, коли б ми не згадали про те, як багато маємо ми дякувати регентці. Віддаймо ж їй належну шану! То вона цілою низкою своїх мудрих і мужніх заходів,— діючи часом силою, часом лагідністю, часом умовлянням, часом хитрощами,— погамувала загальне заворушення і, на диво цілому світові, повернула повсталий народ протягом кількох місяців до виконання його обов'язку.

А л ь б а. Я не заперечую цього. Повстання приборкано, і кожного начебто введено в межі покори. Та хіба ж не від свавільства кожного залежить ті межі переступити? Хто може перешкодити народові збити бучу? Де та сила, що здатна його стримати? Хто ручиться нам за те, що народ і надалі виявить себе вірним та покірним? Його добра воля— це єдина запука, що ми її маємо.

Е г м о н т. А хіба ж добра воля народу — не найпевніша, не найцінніша запука? Боже мій єдиний! Та коли ж і може король почувати себе найпевніше, як не в той час, коли всі стоять за одного, а один за всіх? Найпевніше і проти внутрішніх і проти зовнішніх ворогів?

А л ь б а. Ми все ж не дамо переконати нас у тому, що справи стоять тут зараз саме так.

Е г м о н т. Нехай король ознаймує все-прощення,— це заспокоїть уми; і тоді ви скоро побачите самі, як вірність і любов повернуться назад разом з довір'ям.

А л ь б а. І кожний, хто зневажив королівську велич, хто святу релігію зневажив,— спокійно походжатиме собі на волі! Буде живим свідченням того, що жахливі злочини минаються безкарно?

Е г м о н т. А чи не краще все ж пробачити ті злочини, що вчинено їх з нерозуму або нетверезим бувши, ніж так жорстоко за них карати? А надто, коли є найпевніша надія, навіть упевненість, що лихо не повернеться назад? Хіба влада королівська не ставала міцнішою від того? Хіба не прославляють сучасники й нащадки тих королів, що вмiли обра́зу своєї величності прощати, що вмiли дивитися на винних з жалем і зневагою? Хіба ж не через те й шанують їх нарівні з богом, який надто недосяжний для того, щоб до нього могла дійти нечестива огуда?

А л ь б а. Саме через те король і повинен обороняти велич бога й релігії, а ми — обороняти гідність короля. Над тим, побіля чого вищий проходить з презирством, ми зобов'язані помститись. Жоден винний не мусить залишитися без кари, — така моя думка.

Е г м о н т. Невже ти гадаєш, що зможеш усіх схопити? Хіба ж не чуємо ми день у день, що страх кидає їх на всі боки, що він примушує їх тікати з країни? До того ж — багаті вивезуть усе своє добро з собою, своїх

дітей і друзів, а бідак продаватиме в сусідній країні свої працьовиті руки.

А л ь б а. Так буде, якщо тому не стати на заваді. Через те король і вимагає від кожного князя, від кожного намісника серйозної поради й допомоги, а не марних балачок про те, як стоять справи, чи як вони стояли б, якби дати волю, щоб усе велося так, як воно ведеться. Дивитися на велике зло, тішити себе надіями, розраховувати на час, надавати десь-колись стусанів, як у карнавальній комедії, наробити шелесту, щоб глядачеві здалося, ніби робиться щось, коли, на ділі, не робиться нічого,— хіба ж усе те разом не може дати приводу до підозри, що на бунтування дивляться з задоволенням, і, якщо не підбивають на нього, то ніколи не відмовляться його підтримати!

Е г м о н т (*мало не спалахнувши, але, погамувавши в собі обурення, говорить після невеличкої паузи, стримано*). Не кожен намір очевидний, а через те вчинки багатьох тлумачаться хибно. Ось, приміром, доводиться з усіх боків чути: ніби намір короля полягає не стільки в бажанні дати провінціям одноцільні та ясні закони, укріпити велич релігії та запровадити мир і спокій серед свого народу, скільки у намаганні поневолити народ остаточно, відібрати в нього стародавні права, зробитися єдиним власником всього народного добра, обмежити многоцінні привілеї дворянства, що заради них тільки й міг служити йому дворянин так вірно, віддаючи йому всього себе й своє життя. Релігію, кажуть, обернули на розкіш-

ний килим, щоб, окриваючи ним нові підступні заміри, було найзручніше їх вимишляти. Народ падає навколішки, молиться святим зображенням, що їх на тому килимі виткано, а за ним причаївся птахолов, який поставив тенета і чигає на свою жертву.

Альба. І це я мушу від тебе вислухати?

Егмонт. Це не мої слова! Це те, про що — то тут, то там, — і знатні, і бідні, і розумні, і дурні голосно говорять та розголошують по всіх усяодах. Нідерландці бояться подвійного ярма, і дійсно — хто ж ручиться їм, що в них не відберуть свободи?

Альба. Свобода? Чудове слово, якщо вірно його розуміти. Якої вони хочуть свободи? У чому ж полягає свобода найсвобіднішого? — Виконувати свою повинність! — І в тому король не ставатиме їм на перешкоді. Ні! Ні! Вони не вважають себе за вільних, якщо їм не дано змоги шкодити самим собі та іншим. Чи не ліпше відмовитись від влади, ніж керувати отаким народом? Якщо вдарять на нас зовнішні вороги, що про них городяни, поринувши у свій міжусобний розбрат, і гадки не мають, а король зажадає від городян допомоги, — то не покинуть вони своїх міжусобних чвар і тим самим приставатимуть, так би мовити, до спілки із своїми ворогами. Багато краще обмежити їх, поводитися з ними, як з малими дітьми, і, як дітей, скеровувати їх на те, що буде визнане для них за корисне. Повір, — народ ніколи не старіється, ніколи

розуму не доходить; народ завжди лишається дитиною.

Е г м о н т. Як рідко входять королі у вік дозрілий! І хіба ж то не звичайна річ, що більшість радніше вірить більшості, ніж одному? Ба навіть не одному, а невеличкій купці, що того одного оточує, особам, які старішають перед очима свого володаря. Мабуть, тільки ті особи й мають право розуму доходити.

А л ь б а. Можливо, саме через те, що вони не полишені на самих себе.

Е г м о н т. Тим-то ніхто й не хоче бути полишеним на самого себе. Хай буде, що буде; я на твоє запитання відповів і кажу вдруге: це неможливо! Так далі тривати не може! Я знаю моїх земляків. Це люди, що гідні ходити по божій землі; кожен з них — сам собі господар, сам маленький король, твердої вдачі, діяльний, обдарований хистом, вірний і не ламає стародавніх звичаїв. Важко їх довір'я заслужити, легко — зберегти. Завзяті й непохитні! Душити їх можна, задушити — ніколи!

А л ь б а (*що вже кілька разів озирався*). І ти повторив би всі ці слова в присутності короля?

Е г м о н т. Тим гірше було б, коли б його висока присутність мене злякала! І тим краще було б для нього, для його народу, коли б він надав мені відваги, коли б він влив у мене довір'я, щоб я міг сказати йому іще багато більше.

А л ь б а. Все, що корисно, я можу вислухати, як і він.

Егмонт. Я сказав би йому: легко чабанові гнати цілу отару овець поперед себе, віл покірно свого плуга тягне; але якщо ти хочеш на благородному коні скакати, то мушиш добре знати його вдачу,— не слід нерозумно вимагати від нього нічого нерозумного. Точнісінько так і кожен громадянин бажає, щоб давні права його не було порушено, щоб ним його земляки керували, бо тоді він знає, чого від нього зажадають, бо лише від них може він сподіватися на безкорисливість та на співчуття до своєї долі.

Альба. Виходить, регентові не вільно змінити ті стародавні звичаї? А хіба ж саме це не є найголовніший його привілей? Що є сталого в цьому світі? Невже державий лад має лишатися незмінним? Якщо з бігом часу змінюються всі взаємні стосунки, то чи не зробиться внаслідок тієї причини старий державний лад джерелом тисячі злигоднів, бо ж він не відповідатиме до сучасних потреб народу? Я боюсь, що ті права стародавні лиш через те такі декому любі та милі, що становлять собою затишні куточки, куди розумні та дужі можуть сховатися на шкоду народові, на шкоду цілій країні!

Егмонт. А ті свавільні зміни, ті нестримні зазіхання верховної влади,— хіба ж вони не провісники того, що тут один хоче робити те, чого тисячам робити не вільно? Він прагне волі лише для себе, щоб кожне бажання своє вдовольняти, кожен задум свій переводити в життя. А якщо навіть ми й довіримося йому, нашому доброму, мудрому королю, чи ж зможе він ручитися за своїх на-

ступників? Ручитися за те, що жодний з них не керуватиме країною безцеремонно й безпощадно? Хто ж захистить нас тоді від цілковитої сваволі, коли він пришле до нас своїх слуг, своїх прибічників, які, не знаючи країни, не знаючи її потреб пекучих, порядкуватимуть так, як їм заманеться, не наражаючися ні на який опір і ні за що не відповідаючи?

Альба (*що тимчасом іще раз озирнувся*). Немає нічого природнішого ніж те, що король бажає владарювати за власним розсудом і доручає виконання своїх велінь переважно тим, хто найкраще його розуміє, розуміти хоче і хто волю його виконує без заперечень.

Егмонт. Не менш природне й те, що громадянин бажає, щоб керував ним той, хто народився й виріс на одній з ним землі, хто має однакове з ним розуміння правди й кривди, на кого він може дивитися як на рідного свого брата.

Альба. А проте дворянство поділилося з отими рідними своїми братами далеко не рівно.

Егмонт. Той поділ стався кілька століть тому і заздрощів тепер не викликає. Але якщо без усякої потреби буде надіслано нових людей, що схочуть удруге збагатитися коштом народу, то народ відчує, що його кинуто на поталу жорстокій, зухвалій, свавільній зажерливості; це може спричинитися до заколоту, який не так-то легко заспокоїть сам собою.

Альба. Ти говориш такі речі, що слу-

хати їх мені не випадало б; я теж чужинець.

Егмонт. Якщо я це кажу тобі, то це означає, що не тебе я маю на увазі.

Альба. Нехай і так, а все ж я хотів би не чути від тебе таких слів. Король послав мене сюди, маючи надію, що тутешнє дворянство стоятиме за мною. Король воліє своєю волею чинити. Король після глибоких роздумів зрозумів, що саме йде народові на користь; так, як було це досі, тривати далі більш не може. Король має намір, для їхнього ж власного добра, обмежити їхню свободу; влаштувати добробут свого народу навіть проти його бажання, якщо те буде потрібно; пожертвувати кілька шкідливих громадян, щоб інші мали спокій і могли користуватися всіма благами мудрого його урядування. Таке рішення короля; з'ясувати його дворянству — такий мені дано наказ; його ім'ям я вимагаю лише поради, як це зробити, а не того, що слід робити: бо саме те вже вирішив він сам.

Егмонт. На жаль, слова твої цілком виправдують великий страх народу, вселюдний страх! Отже, він поважився на те, на що жодний князь важитися не повинен. Щоб панувати, не зазнаючи ніяких перешкод, він хоче знесилити, приборкати, зламати міць свого народу, його дух, його самоповагу. Він хоче знищити найглибше коріння народної самобутності; звичайно, лиш для того, щоб зробити народ щасливішим. Він хоче знищити його, щоб зробити з нього щось, зробити з нього щось зовсім інше. О, якщо він

гадає, що наміри його хороші, то хтось дає йому лихі поради! Не проти короля повстає народ; королю лиш заперечують, бажаючи його остерегти від перших злоповісних кроків, що він їх робить, ідучи по хибному шляху.

Альба. При тому напрямі думок, який я бачу в тебе,— даремною буде всяка спроба порозумітися з тобою. Ти думаєш надто нешанобливо про короля, надто зневажливо — про його порадників, якщо гадаєш, що все те не продумано, не перевірено, не зважено уже раніше. Я не маю веління кожне «за» і «проти» обмірковувати ще раз. Покори вимагаю я від народу; а від вас,— його найкращих, найшляхетніших представників,— поради й допомоги, що могли б служити запорукою цієї беззаперечної покори.

Егмонт. Зажадай наших голів, і справу буде скінчено відразу. Чи голову схилити під це ярмо, а чи покласти її на плаху під сокиру — то байдуже задля шляхетної душі. На вітер говорив я так багато: повітря колихав я тільки, а не досяг нічого.

Входить **Фердинанд.**

Фердинанд. Пробачте, що я перебиваю вам розмову. Ось лист, подавець його чекає на негайну відповідь.

Альба. Дозвольте мені ознайомитися з його змістом. *(Відходить набік).*

Фердинанд *(до Егмонта).* Якого чудового коня привели вам ваші слуги на поворотну путь.

Егмонт. Він не з поганих. Я придбав його вже досить давно, і тепер не від того, щоб його збути. Якщо він вам до вподоби, то ми з вами домовимося.

Фердінанд. Гаразд, побачимо.

Альба подає знак своєму синові, і той відходить у глиб сцени.

Егмонт. Прощавайте! Дозвольте мені йти: бо більше,— богом присягаюся! — мені нема чого сказати.

Альба. Щастя твоє, що випадок перешкодив тобі виявити твої замисли ще ширше. Необережно розкрив ти таємні куточки твого серця і оскаржив себе сам далеко суворіше, ніж міг би те зробити твій найлютіший ворог.

Егмонт. Докір цей анітрохи мене не бентежить; я знаю себе достатньо і знаю, якою мірою відданий я королю: далеко більше відданий, аніж багато тих, що на службі в нього служать лише самим собі. Нерадо полишаю я нашу суперечку, не прийшовши до згоди з тобою, і бажаю тільки, щоб служба королю і праця на користь нашої країні якнайшвидше нас об'єднали. Може, повторна розмова в присутності інших князів, яких сьогодні немає, приведе, під щасливу хвилину, до того, що нині здається неможливим. Маючи на це надію, я вас лишаю.

Альба (*подаючи знак своєму синові Фердінанду*). Стій, Егмонте!.. Твою шпагу!..

Середні двері відхиляються: видно галерею, повну озброєної варті, що стоїть нерухомо.

Егмонт (*що, здивований до краю, деякий час мовчав*). То ось у чому справа? То ось для чого ти мене покликав? (*Видобувачучи шпагу, немов збирається захищатися*). А я хіба не вмію тримати в руці шпагу?

Альба. З наказу короля — ти мій в'язень.

Одночасно з обох боків увіходять озброєні вартові.

Егмонт (*після деякого мовчання*). З наказу короля?.. О принце Оранський! Принце Оранський! (*По паузі, віддаючи свою шпагу*). То візьми ж її! Вона багато частіше захищала справу короля, ніж обороняла ці груди. (*Він виходить крізь середні двері; озброєна варта, що знаходиться в покої, йде слідом за ним; виходить також і син герцога Альба. Альба лишається сам. Завіса спадає*).

ДІЯ П'ЯТА

ВУЛИЦЯ.

Смеркає.

Клерхен. Бракенбург. Городяни.

Бракенбург. Люба моя, скажи мені, бога ради, що в тебе на думці?

Клерхен. Ходім, Бракенбург! Мало ти знаєш людей; ми звільнимо його обов'язково. А ні, то чого б варта була ваша любов до нього? Кожен з нас, присягаюся тобі, відчуває в собі палке бажання його врятувати, відвернути небезпеку від многоцінного життя і повернути найволелюбнішому волю. Ходім! Бракує тільки голосу, який би всіх їх скликав. У їхніх душах ще таке свіже все те, за що вони мусять дякувати тільки йому! І те, що його могутня рука, сама-однісінька, відводить від них згубу,— те знає кожен з них. Заради нього, заради них же самих — повинні вони зважитися на все. Та й чим ми важимо? Щонайбільше — нашим життям, яке не варто й берегти, коли він загине.

Бракенбург. Сердешна! Ти не бачиш тієї сили, що закувала нас у залізні кайдани.

Клерхен. Її можна подолати. Покиньмо гаяти час на марні суперечки. Сюди йдуть поважні, чесні, сміливі люди! — Слухайте-но, друзі! Сусіди, послухайте!.. Скажіть, що з Егмонтом?

Тесляр. Чого йому треба, цьому дівчаткові? Нехай вона замовкне.

Клерхен. Підійдіть-но ближче, щоб нам можна було говорити нишком, доки ми не згуртуємося і не станемо дужими. Ми не повинні втрачати жодної хвилини! Підла тиранія, що наважилася накласти на нього пута, вже підносить над ним ножа, щоб його забити. О друзі!.. Ніч наближається, і з кожною хвилиною страх мій зростає. Я боюсь цієї ночі. Ходім! Поділімося на купки; перебігаючи з будинку до будинку, скликаймо всіх городян. Хай кожен візьметься до своєї старої зброї. На ринковому майдані ми зійдемося знову, і наш буйний потік понесе за собою всіх, кого не стріне. І незчуються вороги, як їх буде оточено й затоплено, як буде їх розчавлено умиць. Чи ж може та жменька рабів чинити нам будь-який опір? І тоді він, оточений нами, вийде з в'язниці, побачить себе на волі і вперше зможе подякувати нам,— нам, які так багато йому заборгували. І, може, він знову побачить — ні, напевне побачить—вранішню зорю на вільному небі.

Тесляр. Що тобі, дівчино?

Клерхен. Невже ж ви мене не розу-

мієте? Про графа говорю я! Я говорю про Егмонта.

Еттер. Не вимовляйте цього ймення! Воно віщує смерть.

Клерхен. Не вимовляти цього ймення! Як? Цього ймення? Та хто ж то не вимовляє його при першій-ліпшій нагоді? Де тільки його не написано? В цих зорях читала я його не раз — всі літери, одну по одній... Не вимовляти його ймення? Що це означає? Друзі! Добрі, дорогі сусіди, ви блудите словами; схаменіться! Не дивіться так прикро, так перелякано на мене! Не озирайтеся полохливо на всі боки. Адже ж я закликаю вас лише до того, чого в душі бажає кожний. Чи ж голос мій не є голос вашого власного серця? Хто ж з вас цієї страшної ночі, перед тим як у тривожний сон поринути, не впаде навколішки з ревною молитвою, благаючи в неба йому порятунку? Спитайте оди в одного! Спитайте кожний в свого серця! І хто з вас не скрикне разом зі мною: «Егмонтові воля, або нам смерть!»

Еттер. Крий боже! Не мине нас лиха година!

Клерхен. Спиніться! Спиніться й не розбігайтеся так полохливо перед ім'ям того, кому ви перше так радісно кидалися назустріч!.. Тільки-но бувало пробігала чутка, тільки-но лунало: «Егмонт їде! Він їде з Гента!» — і вмент уся людність тих вулиць, що по них мав він проїхати, вважала себе за щасливу. А коли наближалось тупотіння його коней, кожен кидав свою роботу й

визирав у вікно і, побачивши його, заклопотані ваші обличчя прояснялися, немов обсіпані сяйвом сонячного проміння, запалювалися радістю й надією. Тоді, стоячи на порозі, підіймали ви дітей ваших високо вгору і казали їм: «Дивися, це Егмонт, це він — великий! Це він! Це той, від якого ви можете сподіватися для себе днів кращих за ті, що зазнали їх ваші сердешні батьки». То не доводьте ж до того, щоб діти ваші колись у вас запитали: «Куди ж подівся він? Куди поділися ті кращі дні, що ви їх обіцяли?» О, ми тільки гаємо час на порожні слова! Ми нічого не робимо і зраджуємо його!

З ь о с т. Як вам не соромно, Бракенбург! Не давайте їй волі, умовте її! Зарадьте лихові!

Б р а к е н б у р г. Клерхен, люба моя! Ходімо! Що мати скаже? А може...

К л е р х е н. Чи не гадаєш ти, часом, що я мала дитина або збезумилась цілком? До чого це — а м о ж е..? Від цієї жахливої дійсності не відвернеш ти мене ніякими надіями на світі...— Ви повинні мене вислухати— і ви вислухаєте мене! Я бачу,— ви зовсім розгубилися і ніяк не можете прийти до пам'яті. Забудьте на мить про небезпеку, яка чигає на вас зараз, і киньте хоч один погляд у минуле, в недавнє минуле. А тепер — перелиньте думкою в майбутнє. Чи ж зможете ви жити, якщо він загине? З останнім віддихом його відлетить і останній подих свободи. Чим був він для вас? Задля кого наражався він на величезні небезпеки?

Його рани спливали кров'ю і гоїлися тільки для вас. І цю велику душу, яка в собі всіх вас вміщала, замкнено у в'язницю, і жах підступного вбивства уже ширяє над нею. Він, може, думає про вас, він сподівається на вас — він, той, що звик тільки давати, тільки виконувати сподівання інших.

Т е с л я р. Сусіди, ходімо звідси.

К л е р х е н. І не маю я ні ваших дужих рук, ані вашого чоловічого розуму; але я маю те, чого бракує вам усім, — мужність та зневагу до небезпеки. О, коли б дихання моє могло вас запалити! Коли б могла я, притиснувши вас до моїх грудей, зігріти вас і відживити ваші душі! Ходім! Я піду разом з вами!.. Як прапор тремтливий, майоріючи над шляхетним військом, веде його за собою, — так хай же і дух мій шугає полум'ям над вашими головами, хай любов моя і мужність згуртують хисткий, роз'єднаний народ у грізне військо!

Є т т е р. Забери її кудись, шкода мені її.

Городяни виходять.

Б р а к е н б у р г. Клерхен! Хіба ж ти не бачиш, де ми?

К л е р х е н. Де? Під небесною блакиттю, яка так часто здавалася ще прекраснішою, коли під нею проходив найшляхетніший з усіх людей... З оцих вікон визирали вони, — по чотири, по п'ять голів одна над одною; з оцих дверей вклонялися вони й кивали йому, коли він скидав на тих боягузів очима. О, як любила я їх за те, що вони так

побожно його шанували! Якби він був тираном,— хай відсахнулися б вони від нього при його падінні. Але ж вони любили його!.. О ви, руки, що колись догідливо хапались за шапки,— тепер ви за меча не можете захопитись... Бракенбург, а ми?.. Чи то ж нам їх картати?.. Оці руки, що так часто стискали його в своїх обіймах,— що ж роблять вони для нього?.. Хитрощами багато чого добувалися на світі... Ти знаєш усі входи та виходи, знаєш старий палац. Нічого неможливого не існує, порадь мене, мій друже!

Бракенбург. Чи не пішли б ми додому...

Клерхен. Добре...

Бракенбург. Там на розі бачу я варту герцога Альба; дозволь же голосу здорового розуму дійти до твого серця. Невже ти маєш мене за боягуза? Невже ти не віриш, що заради тебе ладен я вмерти? Ми тут збезумились обоє,—я так само, як і ти. Невже ж не бачиш ти, що існує неможливе? Опам'ятайся! Ти в нестямі.

Клерхен. В нестямі! Це нестерпно! То ви в нестямі, Бракенбург. Коли ви бучно вітали його як героя, називали його другом. і обороною, й надією, кричали йому віват, як він проїздив, — тоді стояла я в моєму кутку, прочинивши вікно злегенька, і прислухалася, дух затамувавши, а серце билося мені у грудях дужче, ніж вам усім гуртом. Воно і зараз б'ється мені дужче, ніж вам усім гуртом! Ви всі ховаєтесь тепер, коли його

спіткало лихо, зрікаєтесь його й не почуваете, що й ви загинете, як він поляже.

Бракенбург. Ходім додому.

Клерхен. Додому?

Бракенбург. Прийди до розуму! Озирнися навколо! Це ж ті вулиці, що на них ти з'являлася лиш по неділях, що по них ти, соромливо спустивши погляд свіи, сумирно йшла до церкви, це ті вулиці, де ти, аж надмірно статечна, гнівалася, коли я підходив до тебе з дружнім привітанням. А зараз ти стоїш тут у всіх перед очима і виголошуєш промови, і закликаєш нас усіх до боротьби! Прийди до розуму, люба! Чи це ж нам допоможе?

Клерхен. Додому! Так, я прийшла до розуму. Ходімо, Бракенбург, додому! А чи ти знаєш, де мій дім?

В'язниця.

Світиться лампочка; в глибині — ліжко.

Егмонт (*сам*). Старий друже! Мій незрадливий сон, чи й ти покинув мене, як і всі інші друзі? Як прихильно спадав ти на мою вільну голову колись і, немов чудовий миртовий вінок, немов вінок кохання, відсвіжав ти мені скроні! І в збройних походах, і на хвилях житейського моря відпочивав я, вільно дихаючи грудьми, мов мала дитина, що вбивається в силу, відпочивав я в твоїх обіймах. У той час, коли борвій люто шугав між вітами й листям, коли гнулося й скрипіло гілля та вершина,—стрижень дерева все ж стояв непорушно. Що ж хитає те

тепер? Що примушує здригатися непохитне, незламне серце? О, відчуваю,— то стук смертоносної сокири, що прагне поласувати моїм корінням. Я стою ще прямо, але по мені вже пробігає тремтіння. Так, воно бере гору, оте підступне насильство; воно підкопується під міцний високий стовбур і раніше ніж всохне кора, повалиться з грюкотом твоя крона.

Чому ж тепер,— ти, що так часто прима-ри грізних тривог, мов мильні бульбашки, від себе відганяв, чому не можеш ти тепер розвіяти передчуття, що тисячу разів проймають тобі серце? З якого ж то часу почав ти боятися смерті, що з її мінливими привидами зустрічався ти раніше так само спокійно, як і з іншими образами, що живуть у звичному світі?.. Адже ж передо мною не навальний ворог, що, змагаючися з ним, здорові груди рвуться самі йому назустріч... В'язниця лякає мене, прообраз домовини, яка й героєві й боягузові однаково огидна. Як нестерпно почував я себе, коли, сидячи в м'якому кріслі на урочистих зборах князів, слухав я довгі розмови про справи, що їх можна було вирішити двома словами; як давили мене балки тяжкої стелі, як гнітили мене похмурі стіни тієї зали!.. І я поспішав вирватися звідти якнайшвидше, і схоплювався на коня як стій, дихнувши на повні груди... І мчав туди, куди нас завжди тягне! У поле мчав я, де пахощі землі обдаровують нас ласкою природи і небесна блакить несе нам всіх своїх світил благословення; де ми, так само як і

той велетень, що його породила Земля, докторкнувшись до матері нашої, ще дужче рвемося високо вгору; де ми у кожній жилі нашої відчуваємо всю людськість і всю жадобу людську; де в душі молодого мисливця спалахує бажання пробитися вперед, перемогти, схопити, пустити свої кулаки в діло, заволодіти, завоювати; де солдат навально бере собі право на панування над цілим світом і, сповнений незагнужданої сваволі, немов той згубний борвій із градом, проноситься над лугами, ланами і лісами, не визнаючи ніяких кордонів, що їх прокладено людською рукою.

Ти лише відбиток, лиш спогад про минуле, сон про щастя, що ним я так довго володів; куди завела тебе облудна доля? Невже відмовляє вона тобі в швидкій смерті, коли сонячний промінь, наче золотом червоним, обсипає все навколо, відмовляє тобі в тій смерті, якої ти ніколи не страшився, і хоче примусити тебе відчути подих могили серед мерзотної тліні? Як огидно відгонить нею від цього каміння!.. Життя вже ципеніє в моєму тілі, і нога моя з острахом відступає від цього ложа, як від домовини...

О журба! Журба! Ти, що дочасно почала мене вбивати,— відпусти мою душу!.. Відколи ж то Егмонт став самотній, зовсім самотній у цьому світі? Сумнів робить тебе безпорадним,— за днів щасливих ти такий не був... Невже справедливість короля, в яку ти ціле життя своє вірив, не вже дружба регентки, що була майже (ти можеш у цьому собі признатися), майже кохан-

ням,— могли зникнути так раптово, як спалах блискучого фейерверка серед темної ночі, і залишити тебе самотою на темній стежині? Невже ж не зважиться принц Оранський, на чолі друзів твоїх, на сміливу спробу? Невже не згуртується народ у грізну силу, щоб визволити свого давнього друга?

О мури, що замкнули мене, не ставайте непереможною перепорою на шляху дружніх задумів стількох людей, що рвуться до мене! І хай та мужність, що виливалася з очей моїх на них, повернеться тепер з їхніх сердець до мого серця знову. О так! Вони повстають тисячами! Вони йдуть! Вони стають на моєму боці! Їхнє побожне благання лине до неба, вони просять чуда... І якщо з неба не злетить для мого порятунку ангел,— вони самі візьмуться за мечі та списи. Розлетяться брами, розпадуться ґрати, поваляться мури під їхніми руками — і назустріч волі, як заграє зоря на світанку, вийде радісний Егмонт з в'язниці. Скільки знайомих облич зустрінуть мене, радіючи гучно!.. Ах, Клерхен, якби ти була мужчиною, то тебе побачив би я тут перш за всіх і подякував би тобі за те, за що королям не складають подяки,— за волю!

ГОСПОДА КЛЕРХЕН.

Клерхен (*входить з лампою та склянкою води із сусідньої кімнати на сцену; ставить склянку на стіл і підходить до вікна*). Бракенбург? Це ви? А що ж мені при-

чулося? Іще нікого? То не було нікого!.. Поставлю лампу на вікно,— нехай він бачить, що я не сплю, що я чекаю ще на нього. Він обіцяв принести мені звістку. Звістку? Жахливу впевненість!.. Егмонта засуджено!.. Жодному судові не вільно його судити! А вони виносять йому вирок! Хто ж це вчинив — король? Чи, може, герцог? І регентка десь зникла! Принц Оранський зволікає і всі його друзі також!.. Чи це ж і є той світ, що про його зрадливість, про облудність я чула так багато, та не могла тоді збагнути? Чи ж саме це — той світ?.. Хто ж був такий лихий, що так зненавидів цю дорогу людину? Чия лютість мала силу так швидко занастити того, кого так високо давно всі шанували? Проте — це так... Це так!.. О Егмонте, а я гадала, що нічого тобі боятися — ні бога, ні людей, що скрізь тобі безпечно, як у моїх обіймах! Чим була я для тебе? Ти звав мене своєю... Усе моє життя присвятила я життю твому... Що ж я тепер? Безпорадно простягаю я руку до зашморгу, який стискає тобі шию. Ти безпомічний, а я вільна!.. Ось ключ від моїх дверей. Від мене те залежить — чи увійти, чи вийти. аби я лиш схотіла... тобі ж я ні до чого!.. О, зв'яжіть мене, щоб не збезумилася я з відчаю! Киньте мене до найглибшої темниці, щоб могла я там битися головою об вогкі мури, тужити по свободі, мріяти про те, як допомогла б я йому, коли б мені не пута, і чим би я йому допомагала... Але я вільна! І в оцій волі криється весь жах мого безсилля... Сама я добре бачу, що нездатна

й рукою повести задля його рятунку. Ах, як на лихо, і маленька частина твоєї істоти, твоя Клерхен, така ж бранка, як і ти сам, і, відірвана від тебе, вичерпує в смертельній боротьбі останні сили... Хтось крадеться, — я чую — кашля... Бракенбург... то він!.. Нещасній, добрий Бракенбург! Доля твоя завжди лишається незмінною: твоя кохана відчиняє тобі двері нічною добою, але — ах! — для якого нерадісного побачення!..

Входить Бракенбург.

Клерхен. Ти такий блідий, такий стурбований, Бракенбург! Що сталося?

Бракенбург. Кружними й небезпечними шляхами пробивався я до тебе. По великих вулицях повно війська; я крався до тебе заулками та суточками.

Клерхен. Розповідай, — ну що там?

Бракенбург (*сідаючи*). Ах, Кларо, дай мені виплакати мої сльози... Я не любив його. Він був багатієм і переманив одну овечку бідака на буйнішу пашу. Та я не проклинав його ніколи; бог створив мене вірним і м'яким. Серед страждань життя моє спливало, — і згаснути я сподівався щодня.

Клерхен. Забудь про те, Бракенбург! Забудь про себе... Говори мені про нього! Чи тому правда? Його засуджено?

Бракенбург. Так, його засуджено! Я знаю те напевне.

Клерхен. Він живий ще?

Бракенбург. Так, він ще живий.

К л е р х е н. Чи ж можеш ти ручитися за те?.. Тиранія чинить зараз свій лютий злочин,— нічної доби вбиває вона героя! Потай від усіх очей ллють його кров. Заляканий народ спить тривожним сном і марить про його рятунок, марить про те, що здійснюється їхнє безсиле бажання; а тимчасом, обурюючись на нас, дух його покидає землю. Він уже там!.. Не обманюй мене! Не дурй себе самого!

Б р а к е н б у р г. Ні, він живий,—то певне!.. Але ж,— ой, лишенько тяжке! — іспанець готує народові, що його він збирається розтоптати, жахливе видовище, щоб тим страхіттям кожне серце, в якому ще ворухиться поривання до свободи, розчавити навіки.

К л е р х е н. Кажі далі... Можеш виректи спокійно і мій смертний присуд! Я йду до вишньої оселі,—все ближче та ближче вона... Я відчуваю вже на собі ласкавий подих вічного спокою... Говори ж!

Б р а к е н б у р г. Кількість збройної варти у місті, уривки з розмов, які я то тут, то там ухопив,— навели мене на думку, що на ринковому майдані таємно готується щось жахливе. Я пробрався бічними провулками, знайомими проходами до будинку мого родича і подивився з вікна на той ринковий майдан... У широкому колі іспанських солдатів палахкотіли смолоскипи, рухаючися туди й сюди по майдані. Я напружив мої незвичкі до темряви очі, і перед ними виступив з нічної п'тьми чорний поміст — величезний, високий; побачивши його, я за-

тремтів від жаху!.. Заклопотано метушилося багато людей довкола, вкриваючи чорним сукном ті місця, де ще виднілися білі дерев'яні частини споруди. Наприкінці застелили чорним також і східці,— я бачив те виразно. Здавалося, що вони лаштуються правити якусь жахливу жертву. Біле розп'яття, що його поставлено високо з одного боку, ясніло в темряві, неначе срібне. Я дивився — і страшний здогад все більше й більше обертався в страшну впевненість... Де-не-де ще миготіли смолоскипи; та ось поволі стали віддалятися вони й, нарешті, зовсім згасли... І зникло жахливе породження почі, повернувшись до матернього лона.

К л е р х е н. Досить, Бракенбург! Тепер — досить! Хай цей нічний серпанок повиває мені душу,— не знімай його... Примари зникли, і ти, благодайна ніч, укрій покровом твоїм обурену землю... Не до снаги їй більше нести той огидно-мерзенний тягар; здригаючись, розкриє вона свої безоднеглибокі надра і поглине той смертоносний поміст. Прийде час — і ангела свого пошле господь, щоб на позорище віддати їхню лють; від святого дотику небесного посланця розкуються кайдани й пута і осяє він друга лагідним світлом; і виведе він його, привітний і тихий, крізь темряву ночі на волю. І незримим шляхом, що простягся передо мною серед тієї ж пітьми, піду я йому назустріч.

Б р а к е н б у р г (*спиняючи її*). Дитино моя, куди? Що ти наважилась зробити?

К л е р х е н. Тихше, любий, щоб ніхто не

прокинувся! Щоб нам самих себе не розбудити; чи впізнаєш ти цю пляшечку, Бракенбург? Я відібрала її в тебе якось жартома, коли ти погрожувати став, що вкоротиш собі віку... А тепер, мій друже...

Бракенбург. Заклинаю тебе всіма святими!..

Клерхен. Ти не зміниш нічого. Смерть випала мені на долю! То не відбирай же в мене легкої й швидкої смерті, яку ти лагодив собі сам. Дай мені руку!.. В цю мить, коли я маю розчинити похмуру браму, з-за якої вороття уже нема, мені хотілося б оцим рукостисканням сказати тобі: як дуже я тебе любила, як дуже за тобою жалкувала... Мій брат помер малим; тебе обрала я, щоб став мені за брата. Та серце твоє повстало проти цього — і мучилось само, і мучило мене; і вимагав ти все палкіше і палкіше того, що не було призначено тобі. Прости мені — й прощай! Дозволь мені назвати тебе братом! Це таке ім'я, в якому міститься багато інших імен. Прийми від тієї, що лине в небуття, останню чудову квітку і збережи її в твоєму вірному серці, — прийми цей поцілунок... Смерть поєднує все, Бракенбург; отже — і нас.

Бракенбург. То дай мені з тобою вмєрти! Поділи! Поділи! Тут стане отрути, щоб два життя згасити.

Клерхен. Лишайся! Ти повинен жити, ти можеш жити... Будь утіхою й підпорою моїй матері; без тебе — загине вона у злиднях. Будь їй тим, чим я вже їй бути не можу; живіть укупі й оплакуйте мене. Опла-

куйте вітчизну і того, хто лиш єдиний міг її урятувати. Сучасне покоління так і не визволиться від цього лиха; навіть шаленство помсти не дасть йому втіхи. Живіть, сердешні мої, переживайте цей страшний час, який для мене вже не є часом. Сьогодні зненацька зупиниться світ; обірветься його кругозворотний рух, і пульс мій битиметься ще не більш кількох хвилин. Прощай!

Бракенбург. О, живи з нами, як ми живемо для тебе лиш одної! Вбиваючи себе, ти й нас вбиваєш! О, живи й страждай! Ми не розлучимось з тобою, і любов, завжди дбайлива, дасть тобі наймилішу втіху в своїх життєдайних обіймах. Будь нашою! Нашою! Я не смію сказати — моєю.

Клерхен. Годі, Бракенбург! Ти не почуваш, чого ти торкаєшся. Де для тебе ся надія, там для мене лиш розпач.

Бракенбург. Поділи ту надію з живими! Зупинись над безоднею, подивись у прірву і знову глянь на нас.

Клерхен. Я все подолала, не закличай же мене до нової боротьби.

Бракенбург. Ти приголомшена; темрявою повита, пориваєшся ти до безодні. Та остання іскра ще не згасла, ще настане день...

Клерхен. О горе мені, горе! Ти заподіяв мені горе! Жорстоко зірвав ти покривало з моїх очей. Так,— почне на світ займатися, настане день! Як би не повивався він туманами, проти волі своєї настане він,— почне на зорю займатися! Полохливо вигляне з вікна свого городянин і побачить, що

ніч уже пішла, але полишила по собі чорну пляму; він придивиться,— і страшний виросте перед ним на світанні смертоносний поміст. У нових муках зводитиме огиджений образ сина божого свої благаючі очі на батька. Сонце не наважиться глянути на землю; воно не схоче визначити час, коли йому призначено померти. Мляво посуваються стрілки своїм шляхом, і дзвони б'ють годину по годині. Стійте!.. Стійте!.. Та час настав!.. Пора... Передчуваю,— близько ранок... Я мушу поспішати в домовину. *(Підходить до вікна, наче вдивляється в нього, і непомітно випиває отруту).*

Бракенбург. Кларо! Кларо!

Клерхен *(іде до столу й п'є воду)*.
Ось решта! Я не кличу тебе за собою. Чини як знаєш... і... прощай! Не гаючи часу, гаси обережно цю лампу,— я йду на спочинок. Вийди тихенько звідси, причини за собою двері. Тихо! Не збуди моєї матері! Іди, рятуйся! Рятуйся, якщо не хочеш, щоб тебе мали за мого убивцю. *(Виходить)*.

Бракенбург. І цього останнього разу залишає вона мене так, як і завжди. О, коли б могла душа її відчувти, як пошматувала вона любляче серце!.. Покинула мене, на самого себе полишивши; мені ж однаково ненавидні — й життя і смерть... Самому вмерти!.. Плачте ви — всі, хто кохає! Ой лихая ж година моя... лютішої немає в світі!.. Вона ділиться зі мною смертельною краплею і відштовхує мене! Відштовхує від себе навіки! Манить мене за собою і знову штовхає назад до життя... О Егмонте, який

неоціненний талан випав тобі! Вона йде поперед тебе; тобі — вінок звитяжний з її рук, вона тобі розкриє ціле небо!.. Чи ж маю й я іти за ними вслід? І знову осторонь стояти? Туди перенести і мою заздрість негасиму?.. Нема для мене місця на землі,— а пекло й небо обіцяють тільки муку. О грізна рука небуття, як вітав би тебе безталанний!..

Бракенбург виходить; на сцені певний час усе залишається без змін. Починається музика, що розповідає про смерть Клерхен; лампа, яку Бракенбург забув погасити, блимнувши кілька разів, сама згасає. Місце дії переноситься до в'язниці.

Егмонт спить на ліжку. Чути брязкіт ключів, і двері розчиняються. Входять тюремні слуги із смолоскипами, за ними входить Фердінанд, син герцога Альба, та Сільва в супроводі озброєних солдатів. Егмонт схоплюється, зненацька пробудившись від сну.

Егмонт. Хто ви, що так неприязно відігнали сон від моїх очей? Що віщують мені ваші похмурі, неспокійні погляди? Що означає ваша жахлива поява? Яким страшним маренням прийшли ви вразити мою напівпробуджену душу?

Сільва. Нас прислав герцог — виголосити тобі присуд.

Егмонт. І ката ти привів, щоб виконати його?

Сільва. Вислухай,— і тоді знатимеш, що на тебе чекає.

Егмонт. Від вас і ваших заходів ганебних усього можна сподіватись! Вночі замислено, вночі його й здійснити... Так зручніше потаїти мерзенне лиходійство!... Ви-

ходь же сміливо вперед отой із вас, хто приніс під плащем своїм меч ката! Ось голова моя, найвільніша з усіх, що їх тиранія відтинала коли від тіла.

Сільва. Ти помиляєшся! Що вирішують справедливі судді, того не приховують вони від денного світла.

Егмонт. Виходить — зухвалість виїшла поза межі можливого.

Сільва *(бере в одного з присутніх, що стоїть поруч нього, присуд, розгортає його й читає)*. «Ім'ям короля і на підставі покладеної на нас його величністю надзвичайної влади чинити суд над усіма його підданцями, хоч би яке звання вони мали, включаючи і рицарів Золотого Руна, визнали ми...»

Егмонт. Хіба король може надавати цю владу іншим?

Сільва. «Визнали ми, після попереднього пильного законного слідства, тебе, Генріха, графа Егмонта, принца Гаврського, за винного у державній зраді і присудили: вивести тебе на світанку з в'язниці на ринковий майдан і там, перед очима народу, на страх усім зрадникам, скарати на смерть, відітнувши мечем голову. Підписано в Брюсселі, дня...» *(Дату й рік читається невизначно, так, щоб слухачі її не розібрали)*.

*«Фердінанд, герцог Альба,
голова суду дванадцяти».*

Отже, ти знаєш свою долю; тобі лишається мало часу, щоб упорядкувати свої особисті справи та попрощатися з близькими.

Сільва з проводом виходить. Залишається Ферді-
нанд; сцену тьмяно освітлено двома залишеними
смолоскинами.

Егмонт (*заглиблений у самого себе й не звертаючи уваги на Сільва, що саме виходить, стоїть деякий час мовчки. Він думає, що він сам, але, звівши очі, зустрічається поглядом з сином герцога Альба*). Ти ще не пішов, стоїш? Чи не хочеш ти присутністю своєю збільшити мій жах, моє обурення і здивування? Чи не хочеш ти, бува, принести батькові своєму жадану звістку, що я не маю мужності й удався в розпач? Іди! Скажи йому! Скажи йому, що ні мене, ні світу він не обдурить. Скажи йому, честолюбцеві, що спершу шепотітимуться нишком у нього поза спиною, згодом говоритимуть все голосніше й голосніше, а коли зійде він з своєї верховини, тисячі голосів кричатимуть йому про це в обличчя! Не благо держави, не гідність короля, не втихомирення провінцій привели його сюди. Заради власної користі порадив він розпочати війну, вважаючи, що воїна підносить лиш війна. Він призвів до цього жахливого розбрату єдино лиш для того, щоб саме в ньому мали потребу. І я поляжу головою як жертва його підлої ненависті, його дріб'язкової заздрості. Так, я знаю це і маю право це казати; той, хто вмирає, кого засуджено на страту, може це сказати: мені він заздрив — той зарозумілий; мене давно замислив він усунути з дороги.

Іще тоді, за юних літ, коли ми вдвох гуляли з ним у кості, і купки золота одна

по одній від нього переходили до мене,— він лютував, хоч удавав байдужість, в той час, як у душі кипів у ньому гнів, не так за те, що він програв, як, головне, за те, що все мені щастило. Ще пам'ятаю я його вогненний погляд, його смертельну блідість, як ми одного разу на народному святі в присутності багатьох тисяч людей з ним у стрільбі змагались. Він викликав мене на герць; обидві нації були присутні при змаганні: іспанці й нідерландці бились об заклад і зичили своєму перемоги. Я подолав його; він стрельнув — і схибив, моя ж куля влучила в ціль; радісний крик моїх друзів струснув повітрям... Тепер же його постріл вцілив мене в серце. Скажи йому, що я те добре розумію, що бачу його наскрізь, скажи йому, що люди зневажають усі ті призові відзнаки, що їх щастить доскочити мізерним душам. А ти! Якщо тільки можливо те, щоб син відмовився наслідувати батька,— звикай до сорому завчасно, бо будеш ти соромитись того, кого хотів би ти всім серцем поважати.

Ф е р д і н а н д. Я вислухав усе,— не хтів тобі перебивати мову! Докори твої тяжкі, як удари кия по шоломі; я почуваю, як тремтить моє тіло, та панцер мій міцний. Ти влучаєш в мене, проте мене не раниш; я відчуваю лиш той біль, який мені шматує груди. О горе мені! Горе! До якого видовища я дожив! Які сцени судилося мені споглядати!

Е г м о н т. Ти розливаєшся гіркими жалями? Що могло зворушити тебе, що завда-

ло тобі такої туги? Чи, може, то запізнене каяття, що ти зробився спільником ганебного замислу? Ти ж такий молодий і маєш таку щасливу зовнішність. Ти ставився так приязно до мене, так сердечно. На тебе дивлячись, я раз у раз мирився з твоїм батьком. І ти міг так облудно, іще облудніше, ніж він, заманити мене у пастку?!. Я зневажаю тебе, огидний! Хто звиряється на твого батька, той свідомо наражається на небезпеку; але хто ж міг передбачати небезпеку, звиряючись на тебе? Іди собі! Іди! Не кради в мене останніх хвилин! Іди звідси і дай мені набратись духу — забути цілий світ і, перш за все, тебе!

Ф е р д і н а н д. Що ж маю я тобі сказати? Я стою й дивлюся на тебе і не бачу тебе, і сам себе не відчуваю. Чи ж маю я виправдуватися перед тобою? Чи ж маю запевняти я, що надто пізно, що лиш наприкінці довідавсь я про замір мого батька, що він присилував мене, і я чинив лиш як сліпе знаряддя його волі? Чи ж допоможе справі те, якої ти про мене будеш думки? Загинув ти; а я, нещасний, стою тут лиш для того, щоб стверджувати це і плакати по тобі.

Е г м о н т. Які дивні слова, яке несподіване співчуття зустрічає мене на шляху до могили! Ти, син мого найпершого, мого мало не єдиного ворога, ти жалкуєш за мною, ти не спільно стоїш з убивцями моїми? Скажи, промов! За кого маю я тебе вважати?

Ф е р д і н а н д. Жорстокий батько! Так, я впізнаю тебе в цьому наказі!.. Ти знав мє

серце, мої переконання, що мати моя ніжна мені лишила в спадок,— і ти мене за те картав не раз. Щоб зробити з мене подібного до тебе — ти лиш на те послав мене сюди. Ти приневолюєш мене дивитися на цього мужа, що стоїть над могильною ямою в обіймах гвалтовної смерті, приневолюєш для того, щоб я зазнав гіркого болю, щоб я до фатуму зробивсь глухий, щоб нечутливий я зробивсь до всього, що б мені не сталось.

Егмонт. Я вражений! Опануй себе! Піднесись душею, говори, як то личить мужчині.

Фердінанд. О, коли б я був жінкою! Коли б для мене досить було почути: що завжди тобі жалю? Що тебе тривожить?.. Розкажи мені про ще більше, про ще лютіше лихо, зроби мене свідком іще страшнішого злочинства,— і я подякую тобі, і я тобі скажу: нічого,— то пусте!

Егмонт. Ти у нестямі! Що з тобою?

Фердінанд. Дозволь мені не стримувати мого пекучого болю, дозволяй, щоб журба моя вільно виливалася гіркими жалями! Я не хочу прикидатися непохитним, коли в мені все гине, пропадає... Тебе доводиться мені тут бачити?.. Тебе?.. О жах, пекельний жах!.. Ти не розумієш мене! Та й чи треба тобі мене розуміти? Егмонте! Егмонте! *(Кидается тому на шию)*.

Егмонт. Відкрий мені таємницю.

Фердінанд. Тут немає ніякої таємниці.

Егмонт. Але чого ж зворушує тебе так глибоко доля чужої тобі людини?

Фердінанд. Не чужої! Ти не чужий мені! Ім'я твоє, ще з юних літ, сяяло мені немов зоря у небі. Як часто я про тебе чув, розпитував про тебе! Зразок для хлопчика — юнак, для юнака — мужчина. Так ішов ти завжди поперед мене, — завжди попереду; та я без заздросів на те дивився і за тобою йшов, і все вперед, вперед! Я сподівався все побачити тебе колись і я тебе побачив, і відразу ж полинуло тобі назустріч моє серце. Тебе обрав я прикладом для себе і вдруге знов обрав, коли тебе побачив. Тоді почав я плекати у душі надію — з тобою бути, з тобою жити поруч, з тобою зблизитись, з тобою... І все те як різцем відрізало зненацька, і ось я бачу тебе тут!

Егмонт. Друже мій, якщо це може потішити тебе, то повір, що з першої ж нашої зустрічі моя прихильність належала тобі. Тож вислухай мене. Поговорім спокійно. Скажи мені: чи й справді то є непохитна воля твого батька — мене на смерть скарати?

Фердінанд. Так, — його непохитна воля.

Егмонт. А може, вирок той лише для того дано, щоби завдати мені страху, щоб переляком та погрозою мене скарати, принизити мене, а потім ласкою монарха піднести знову вгору?

Фердінанд. Ні! Ах, як на лихо, ні! Спочатку тишив я себе і сам незбутньою надією; і вже тоді зазнав я страху, і серце обкипало мені кров'ю на саму думку — побачити тебе в такому стані. І ось тепер — все саме так і сталось, тепер — це дійсність.

Ні,— несила вже мені собою керувати! Хто допоможе, хто мене порадить, як позбутися неминучого лиха?!..

Е г м о н т. То вислухай мене. Якщо душа твоя так невтримно поривається мене урятувати, якщо гидуєш ти насильством, що наклало на мене пута, то порятуй мене! Дорога кожна мить. Ти син всемогутнього і сам могутній... Допоможи мені з в'язниці вийти,— тікаймо вдвох! Я знаю всі шляхи, а засоби тобі не можуть бути невідомі. Лише ці мури, лиш кілька миль відділяють мене від моїх друзів. Порви ці пута, з'єднай мене з друзями і стань нашим. Я певний, що король з часом подякує тобі за мій рятунок. Тепер його ошукано, а може, він нічого і не знає. Твій батько порядкує самовладно; а найвища влада повинна стверджувати те, що сталося, хоч би воно її й жахало. Ти думаєш? О, придумай мені шлях до волі! Говори і дай надію душі іще живій!

Ф е р д і н а н д. Замовкни!.. О, мовчи! Ти кожним словом своїм збільшуєш мою розпуку... Тут немає виходу, немає ради, немає порятунку... І це мордує мене, це шарпає і рве мов кігтями мені груди. Я сам сплів ці тенета; я знаю, які міцні, які надійні в них вузли; я знаю — ні відвага, ні хитрощі нічого проти них не вдіють; я почуваю, що й мене з тобою вкупі, й з іншими всіма закуто у кайдани. Хіба ж я скаржитися міг би, якби не брався усіх способів раніше? Я кидався йому до ніг, просив його, благав. А він послав мене сюди, щоб в одну мить

всю силу життєву мою, все те, що радістю мене сповняло — знищити дощенту.

Егмонт. То що ж,— ніякого рятунку?

Фердінанд. Ніякого.

Егмонт (*тупнувши ногою*). Ніякого рятунку!.. О життя солодке! Чудове, благословенне відчування буття і діяння! Я повинен розлучитися з тобою... Розлучитися таким холодним серцем!.. Не серед страхіть запеклої січі, під брязкіт зброї, не в кольористій метушні сутички кинеш ти мені на льоту твоє останнє «Прощай»; не раптово розлучаєшся ти зі мною, не скорочуєш миті розлуки... Я повинен узяти тебе за руку, глянути ще раз тобі у вічі, усвідомити й відчувати всю красу твою безмежну і лиш тоді рішуче вирватись з твоїх обіймів і крикнути: «Прощай!»

Фердінанд. А я повинен буду стояти поруч, дивитися на тебе, не маючи снаги ні вдержати тебе, ні повернути до життя! Де взяти голос той, щоб вилити словами жаль пекучий! Чиє ж то серце не розірветься у грудях від такої туги?!..

Егмонт. Опануй себе!

Фердінанд. Ти можеш панувати над собою, ти можеш усього зректись, можеш героїчно йти тяжким шляхом із неминучістю рукою до руки. А що я можу? Що маю я чинити? Ти переможеш себе самого й нас; ти видержиш; я переживу тебе й себе самого... На радісному бенкеті погас світильник мій, в запеклій січі втратив я мій стяг. Безглуздим, плутаним, похмурим ввижається мені моє майбутнє...

Егмонт. Юний друже мій, якого я, з веління долі таємничої, і здобуваю і втрачаю одночасно, який витерплює за мене люті муки, який за мене так страждає,— не відвертай очей від мене в останню цю хвилину; мене ти не втрачаєш. Якщо життя мое було для тебе дзеркалом, в яке охочим серцем ти дивився, хай буде дзеркалом таким і моя смерть. Люди не тільки тоді бувають разом, коли вони одне біля одного; але й відірвані, й ті, що пішли від нас у небуття — живуть іще для нас. Я житиму для тебе, для себе я свій вік уже віджив. Кожний день життя мого стрічав я з радим серцем; кожного дня неухильно виконував мою повинність, як то веліло мені моє сумління. Аж раптом уривається моє життя, як могло воно урватися й раніш, багато раніше на піщаних просторах Гравеліна.. Я перестаю жити; але ж — я жив. Так само живи й ти, мій друже, радісно, з охочим серцем, і не бійся смерті.

Фердінанд. Ти повинен був зберегти себе для нас і міг би те зробити. Ти сам себе убив. Мені не раз доводилося чути, що говорили про тебе розумні люди; і ворожі до тебе, й доброзичливі,— вони довго сперечалися про тебе; та зрештою погоджувались на одному,— ніхто не зважувався заперечувати, кожний визнавав: так, він іде небезпечним шляхом. Як часто я хотів тебе остерегти! Чи ж ти не мав ніяких друзів?

Егмонт. Мене остерігали.

Фердінанд. І всі оті нарікання на тебе, викладені по пунктах, знайшов я знову

в акті обвинувачення так само, як і твої відповіді! Вони цілком достатні, щоб подарувати тобі провину, але не досить переконливі, щоб ту провину з тебе зняти...

Егмонт. Облишмо це. Людина гадає, що життям своїм керує вона сама, що вона вільна в усіх своїх вчинках; а на ділі вся її внутрішня істота беззаперечно скоряється велінню долі. Та покиньмо думати про те! Таких думок збуваюся я легко — тяжче позбутися тривоги за нашу країну! А зрештою, й про неї є кому подбати. Коли б то кров моя могла пролитися за щастя багатьох, коли б могла вона принести мир народові моему, — я з радістю пролив би її. На жаль, буде не так. А втім, не випадає людині мудрувати, коли їй діяти уже не вільно! Якщо ти зможеш здержати, зм'якшити згубну силу твого батька, то зроби це. Але хто зміг би те зробити?.. Прощай!

Фердинанд. Я не можу піти.

Егмонт. Дозволь мені віддати моїх слуг під твою опіку! Вони хороші люди; аби не розігнали їх, не занести їхньої долі! А що сталося з Ріхардом, моїм секретарем?

Фердинанд. Він випередив тебе. Вони визнали його за винного у співучасті в державній зраді й зітнули йому голову.

Егмонт. Бідна душа!.. Іще одне — й тоді прощай... Знемігся я... Яка б могутня робота не заповонила наш дух, — природа все ж, кінець кінцем, бере своє; і як дитина, оповита гадюкою, поринає у сон живущий, так і втомлена людина схиляється востаннє

перед брамою смерті й відпочиває в глибокому сні, немов ще має помандрувати вона в далеку дорогу... Іще одне... Я знаю одну дівчину; не зневажай її за те, що вона була моєю. Доручаючи її тобі, я вмираю спокійно. Ти — чоловік шляхетний; жінці, що її охоронятиме такий як ти, не страшні ніякі небезпеки. Чи мій старий Адольф іще живий? Чи він на волі?

Фердінанд. Отой бадьорий дідусь, що завжди був біля вас, коли ви їздили верхи?

Егмонт. Той самий.

Фердінанд. Він живий, він на волі.

Егмонт. Він знає, де вона живе; нехай він проведе тебе до неї, а ти дбай про нього до його сконання за те, що він покаже тобі дорогу до цього клейнѳду... Прощай!

Фердінанд. Я не піду.

Егмонт (*відтісняючи його до дверей*). Прощай!

Фердінанд. О, дозволь мені побути ще з тобою!

Егмонт. Друже мій, не треба зайвого прощання. (*Проводжає Фердінанда до дверей, де, нарешті, силою виривається з його обіймів*).

Фердінанд, приголомшений, швидко виходить.

(*Егмонт сам*).

Мій ворог лютий! Не думав ти, яку велику ласку мені вчинив, приславши свого сина. Він врятував мене від всіх тривог і мук, від страху і від інших відчужань, які бентежили мене і хвилювали. Лагідно і невідступ-

но вимагає від мене природа останньої данини. Вже все минулося, вже вирішено долю! І все те, що останньої ночі, через страшну невідомість не давало мені заснути, тепер, обернувшись у впевненість, непереможною силою заколисує мої почуття. (*Сідає на ліжку*).

Музика.

Солодкий сон! Ти приходиш до нас, як променисте щастя, некликане, непрохане, приходиш з доброї волі. Ти розв'язуєш вузли напружених думок наших, переплутуєш усі уявлення радощів та смутку; вільно й безборонно в'ється-звивається коло внутрішніх гармоній, і, повиті серпанком блаженного самозабуття, — линемо ми у безвість і перестаємо існувати.

Він засинає; музика супроводжує його дрімоту. За його ложем мур немов розкривається і з'являється променисте видіння. Свобода в небесних шатах, залита яскравим сяйвом, стоїть на хмарі. В неї риси Клерхен; вона схиляється над героєм, що поринув у глибокий сон. Обличчя її набирає виразу глибокого суму, наче відчуває вона до нього невимовний жаль. Але швидко перемагає себе і, підбадьорюючи його, показує йому жмут стріл, потім палицю та капелюх. Вона закликає його бути радісним і, провіщаючи, що смерть своєю він принесе вітчизні свободу, оголошує його переможцем і подає йому лавровий вінок. В ту мить, коли вона наближає вінок до його голови, Егмонт робить рух, як те трапляється з людиною у сні, і таким чином повертається до неї обличчям. Вона тримає вінок над його головою, не торкаючись її; десь далеко лунає войовнича музика, — чути барабани та флейти; музика поволі затихає і з найтихішим її звуком зникає видіння. Дедалі музика розля-

гається все голосніше й голосніше. Егмонт прокидається; світанок осяває в'язницю тьмяним світлом. Його перший рух — це піднести руку до голови; він підводиться і роздивляється навколо, все ще тримаючи руку на чолі.

Зник той вінок! О привиде чудовий, денне світло розвіяло тебе без сліду! Так, то були вони, з'єднані докупі, обидві найсолідші втіхи мого серця. Божественна свобода взяла на себе подобу моєї коханої; чарівна дівчина прибралася в небесні шати подруги своєї. Грізної хвилини з'явилися вони мені, злившись в одну постать, і враз тої постаті був скоріше суворий, ніж привітний. Із закривавленими ногами пройшла вона передо мною, і легкі шати її, що маяли в повітрі, було забризкано кров'ю. То була моя кров і багатьох інших шляхетних людей кров. Ні, не марно було її пролито! Ідьте по ній, ідьте вперед! Відважний народ! Богиня перемоги веде тебе! І як море руйнує ваші дамби, так і ви ламайте, трощіть вал тиранії і змийте її з вашої землі, яку вона загарбала собі,— змийте, потопіть її в морській безодні!

Звук барабанів наближається.

Чуеш! Чуеш! Як часто закликав мене цей звук до вільного кроку на поле січі й перемоги! Як бадьоро йшли товариші мої тим небезпечним і славним шляхом!.. Так і я йду з цієї темниці почесній смерті назустріч... Я вмираю за свободу! Задля неї я

жив, змагався за неї і їй тепер віддаю я моє життя.

Глибина сцени сповнилася тимчасом іспанськими солдатами, озброєними алебардами.

Так, виводьте їх усіх! Шикуйте ваші лави,— ви не злякаєте мене! Я звик перед своїми списками стояти — очима до списів ворожих і, смертю грізною навколо оповитий, життя відважно відчувать подвійно!

Барабани.

Ворог оточує тебе з усіх боків! Виблискують мечі... Друзі мої, сміливіше! За спиною у вас рідні. Жінки і діти! (*Показуючи на варту*).

А цих жене володаря холодне слово, — не їхне почуття... Обороняйте землю ваших предків! Ставайте до борні й, рятуючи щонайцінніше, поляжте радісно, як я даю вам приклад.

Барабани. Коли він, промінувши вишикувані лави іспанських солдатів, підходить до дверей в глибині сцени,— завіса спадає; музика вступає знову і переможною симфонією закінчує п'єсу.

Редактор *О. В. Хатунцева*
Художник *О. П. Фаєргук*
Художній редактор *К. К. Калугін*
Технічний редактор *О. П. Яхніс*
Коректор *А. С. Сідько*

ИОГАНН ВОЛЬФГАНГ ГЕТЕ.

Эгмонт.

Трагедия.

(На украинском языке)

Здано на виробництво 22. XII. 1956 р. Підписано
до друку 5. III. 1957 р. Формат паперу 70×92/32.
Папер. арк. 2,188. Друк. арк. 5,119. Обліково-
видавн. арк. 4,616. Ціна 2 крб. 30 коп. Зам. 868:
Тираж 3.500.

4-та поліграффабрика Голоовидаву Міністерства культури
УРСР, Київ, пл. Калініна, 2.

ИОХАНН ВОЛЬФГАНГ ГЕТЕ
ЕГМОНТ

ДЕРЖАЇТВИДАВ УКРАЇНИ

2011.10.10